

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA
KOMMUNIKAT SIYALARINI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI

MUHAMMAD AL-XORAZMIY NOMIDAGI

TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI

SAMARQAND FILIALI

KOMPYUTER INJINIRINGI FAKULTETI

“DASTURIY INJINIRING” KAFEDRASI

5330500 - “Kompyuter injiniringi (AT-Servis)” yo’nalishi bo’yicha bakalavr
akademik darajasini olish uchun

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Mavzu: Qishloq qurilish bank mijozlari uchun kredit qarzlarini kuzatib borish va
to’lovlarini amalga oshiruvchi tizimini ishlab chiqish

Ish kafedraning 2018-yil

_____dagi №_____-sonli

majlisda muhokama qilindi va

himoyaga tavsiya qilindi

Kafedra mudiri

_____dots. Qarshiyev A.B.

“ ” _____ 2018-yil

Bajardi: 406-guruh talabasi

_____Abdujabborov S.

Ilmiy rahbar:

_____Iskandarova S.

SAMARQAND-2018

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I-bob. Respublikada bank tizimining o'ziga xos xususiyatlari.....	4
1.1. Bank tizimining iqtisodiy mohiyati, xususiyatlari va turlari.....	4
1.2. Tijorat banklarining tashkiliyu tuzilishi va ularning funksiyalari.....	11
1.3. Bankalar barqarorligi va moliyaviy mustahkamligini oshirishda bank xizmatlarining ahamiyati.....	17
II-bob. «Qishloq Qurilish Bank» OATB Samarqand viloyati mintaqaviy filialining barqarorligini va ishonchliligi ta'minlash tizimining tahlili.....	25
2.1. «Qishloq Qurilish Bank» OATB Samarqand viloyati mintaqaviy filialining moliyaviy faoliyati taxlili.....	25
2.2. Bank tizimini rivojlantirishda kredit salohiyati va kredit berish tartibini tahlili.....	36
2.3. Bank resurslarini tashkil qilish va ularni moliyalashda investitsiyalarni rolini kuchaytirish.....	44
III-bob. «Qishloq Qurilish Bank» mijozlari uchun kredit qarzlari kuzatib borish va to'lovlarni amalga oshiruvchi tizim tavsifi	51
3.1. Axborot tizimi tushunchasi.....	51
3.2. Dastur tavsifi va undan foydalanish.....	55
3.3. Kompyuterdan foydalanishda texnika xavfsizligi qoidalari.....	60
Xulosa	
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati	
Ilovalar	

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Ushbu BMIning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda jamiyatning barcha sohalariga zamonaviy axborot texnologiyalari keng miqyosda joriy etilmoqda. Shu jumladan jamiyatning iqtisodiy yani bank amaliyotlarida shu jumladan kreditlash masalalarida ham muxim masala sifatida qaralmoqda. Mening BMI ishimda Qishloq qurilishi bankining kredit bo'limiga mo'ljallangan tizim ishlab chiqilgan.

Masalaning qo'yilishi. Bank kredit bo'limi va kredit nazoratini amalga oshiruvchi axborot tizimini ishlab chiqish.

Ishning maqsad va vazifasi. BMIning maqsadi Qishloq qurilishi bankining kredit bo'limiga axborot texnologiyalarini joriy etgan holda soha faoliyatini avtomatlashtirish.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarish zarur:

- sohaga oid terminlarni o'rganib chiqish va ular haqida axborotga ega bo'lish;
- sohaga faoliyatini taxlil etish jarayonlari va modellarini tahlil qilib chiqish;
- parametrlarni klassifikatsiyalash masalasini kompyuter yordamida bajarish dasturiy majmuani loyihalash;
- dasturiy majmuani kodlashtirish, sozlash va sinovdan o'tkazish;

Ishning amaliy ahamiyati. Ushbu yaratilgan dasturiy majmua orqali insonlarning ortiqcha mehnat va vaqt sarfining kamaytirilishiga yordam beradi.

Ishning tuzilishi. Ushbu BMI kirish qismi, 3 ta bob, xulosa qismi, adabiyotlar ro'yxati hamda ilova qisimlaridan iborat. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi, ishning maqsad va vazifalari, ishning ilmiy va amaliy ahamiyati, ishning tuzilish va olingan asosiy natijalar qisqacha bayon etilgan.

I-BOB Respublikada bank tizimining o'ziga xos xususiyatlari

1.1. Bank tizimining iqtisodiy mohiyati, xususiyatlari va turlari.

Bank tizimi orqali bozor iqtisodiyoti sharoitida, iqtisodiyotni boshqarishning moliyaviy sohasida markaziy bo'g'in nomini oynaydigan bo'ladi. Bozor iqtisodiyotida hukumron mavqega ega bo'lgan, tovar, pul muomilasini boshqarish va u orqali tushum xo'jalik faoliyatini boshqarish muammosini olg'a suradi.

Shu sababli banklar, moliya-kredit jarayonlarini boshqarish markazlari sifatida faqat bozor iqtisodiyoti sharoitida o'z ahamiyatlarini to'la namayon etadilar, moliyaviy tizimni markaziy bo'g'iniga, pul muomilasini tashkil qilish, uning barqarorligini taminlashning bosh sifatchisiga ayyalanadilar.

Shuni unutmaslik kerakki, banklar orqali pul saqlaydigan joy, uni tarqatadigan yoki kredit beradigan kassa emas. Banklar iqtisodiyotni boshqarish va tuzilomaviy siyosatni amalga oshirishning qudratli qurolidir. Ma'lumki, bunday siyosatni moliya, kapital zaxiralarini qayta taqsimlash yo'li bilan ustivor yo'nalishlarda bo'lgan ishlab chiqarish va ijtimoiy ob'ektlar yaratiladi. Banklar indi mablag'larni moliyaviy resiruslarni kreditlar tarzida, ya'ni yaxshi foyda va samara beradigan markazlarga, sohalarga, mintaqalarga yo'naltiriladi.

Kreditlashtirish boirasida puxta oylanmagan siyosat yurtimizning su'niy ravishda o'rnatilgan past foiz sitafkalari, mablag'larini havoga sovirishga, davlat byudjetida katta kamomatlarga va oxir oqibatda halokatga infilatsiyaga olib keladi. Banklar davlat aparati iskanjasida, bo'lgan sharoitida, moliyaviy o'zini-o'zi boshqarish o'rnini, majburiy taqsimlash boshqaruv, ko'p xollarda esa real pul mablag'larini taqsimlash egallaydi. Bularning hammasi mamlakatning qashshoqlashuviga olib keladi. Mashhur multimellioder Genri-Fordning fikriga ko'ra qashshoqlik ko'p jihatdan uning yuklarini joydan-joyga tashish tufayli sodir bo'ladi. Uzluksiz yotayotgan qor uyumi kabi, katta pul to'dasini hech bir maqsadsiz joydan-joyga ko'chirish va bunda tobora qashshoqlashib borayotganini sezmaslik mumkin. Demak zamonaviy bozor munasabatlariga asoslangan bank tizimini yaratish bozor islohatlarini, iqtisodiy qayta qurishni asosiy yo'nalishidir.

Chunki, hozirgi zamonda samarali faoliyat yuritayotgan bank tizimiga ega bo'lmisdan turib, samarali ishlaydigan iqtisodiyotni yaratib bo'lmaydi.

Bank tizimiga banklardan tashqari ayrim iqtisoslashgan moliyaviy institutlar ham kiradi. Ular bank maqomiga ega bo'lmislarda, bank operatsiyalarini amalga oshiradilar. Bundan tashqari bank tizimiga bank infratuzilmasini tashkil qiluvchi, pul kredit institutlarining ish faoliyatini ta'minlovchi boshqa muassalari ham kiradilar.

Banklar mohiyati qanchalik bir xil bo'lmisin, mol sotishda ularning ko'p turlari faoliyat olib boradi. Eng avvalo emissiya kerak. Emissiya banklar naqd pul belgilarini muomilaga chiqaruvchi markaziy banklardan iborat.

Bajaradigan operatsiyalarining harakatiga qarab, universal va ixtisoslashgan banklarni farqlamoq kerak. Universal bank bir o'zi mijozlarga rang-barang operatsiya va xizmatlarni ko'rsatishga qodir bo'ladi. Universallikning boshqa qirralari ham bor, u faoliyatni cheklanmaganligini ham bildirish mumkin. Bunday bank faoliyatini xalq xo'jaligi tarmoqlari bo'yicha xizmat ko'rsatadigan mijozlarning tarkibi operatsiyalar soni va hajmi, hamda mintaqalar bo'yicha ham xizmat doirasi chegaralanmagan bo'ladi. Ya'ni universal bank ko'pchilik tarmoqlarda kredit bersa, ixtisoslashgan bank ko'pincha xalq xo'jaligining bir tarmog'i yoki tarmoqchasiga korxonalar turkumiga xizmat ko'rsatadi.

Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega bo'lmagan mamlakatlarda bank tizimining o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Bank tizimi tushunchasi oddiygina talqin qilganda, u o'z ichiga banklar va bankka xos funksiyalarini bajaruvchi no bank muassalarini oladi.

Tashkiliy jihatdan bir bo'g'inli va ikki bo'g'inli bank tizimlari mavjud. Rivojlangan davlatlarda ikki darajali bank tizimi mavjud bo'ladi. Unda birinchi bo'gin Markaziy banklar bo'lib, ular mamlakatdagi pul muomalasini tashkil va nazorat qilish rolini bajaradilar.

Ikkinchi bo'ginda esa o'zlari mustaqil bo'lgan, ammo, Markaziy bank nazorati ostida faoliyat olib boruvchi tijorat va ixtisoslashgan banklar hamda banklarga xos funksiyalarni bajaruvchi nobank muassalar kiradi.

Bir bo'g'inli tizimda Markaziy va tijorat banklari bir xil darajada teng huquqli agentlar rolini bajaradilar, ya'ni barcha banklar davlatning banki bo'lib, Markaziy bank bo'limlari sifatida ish olib boradilar. Bunday tizim iqtisodiy rivojlangan totalitar rejimlar hukmronlik qilayotgan mamlakatlarga qodir.

Bank tizimi hususiyatlari haqida biz yuqorida gapirib uning asosiy elementi bo'lgan banklar va ularning turlari haqida umumiy tushunchalar bergan edik. Rivojlangan mamlakatlar bank tizimiga xos bo'lgan yana bir hususiyati shundaki ularda banklar bilan bir qatorda bank bo'lmagan ammo banklarga xos funksiyalarni bajaruvchi ixtisoslashgan moliya-kredit muassalari va pochta jamg'arma institutlari ham va mavjud bo'ladi. Bunday moliyaviy tashkilotlarda bo'sh bank tizimi deyiladi. Ular ma'lum toifadagi mijozga, odatda bir yoki ikkita o'ziga xos moliyaviy xizmat turini taklif qiladilar. Ularning faolyati ko'pincha moliyaviy bozorning kichikroq bir segmentiga qaratilgan bo'ladi.

Uzoq yillar davomida jamiyatning rivojlanishi va unga mos tovar-pul munosabatlarning o'sib takomillashib borishi banklarning operatsiyalari va ko'rsatadigan xizmatlari ko'lamining kengayib borishiga olib kelgan. Davlat, jismoniy va yuridek shaxslarning manfaatini muofiqlikda olib borish davlat va jamiyat a'zolarining pul mablag'lariga bolgan talablarini qondirgan holda davlatning iqtisodiy jihatdan o'sishi va barqarorligini ta'minlash maqsadida banklar o'rtasida ular bajaradigan funksiya va operatsiyalar ko'lami taqsimlana borgan, ya'ni davlat tomonidan, davlat manfaatlarini himoya qilgan holda faolyat ko'rsatuvchi banklar a'lohida jamiyat a'zolari bilan ishlovchi banklar yoki yuqoridagi ikki yo'nalishi ham o'zida mujassamlashtirilgan banklar shakillana borgan.

Hozirgi zamonda umuman qabul qilingan tizim bo'lib, ikki pog'onali bank tizimi xizmat qiladi va u quyidagi tarmog'ni o'z ichiga oladi:

1. Markaziy bank
2. Tijorat bank.

Markaziy bank banklarning bankki sifatida bank va moliya muassalari foalyatining barqarorligini ta'minlaydi. Birinchi navbatda, u ko'pchilik moliya

instituti, banklarning faoliyati moliyaviy jihatda muammolar yuzaga kelganda, banklar omonatchilar oldidagi o'z majburiyatlarini bajara olmay qolgan holda moliyaviy sarosima bo'lishini oldini olish kerak. Bu masalani hal qilish uchun Markaziy bank, avvalo, tartibga solish va nazorat qilish funksiyalarini ikkinchi pog'ona-tijorat banklar tizimiga nisbatan bajaradi. Markaziy bank majburiyatiga tijorat banklarning har kunlik faoliyatiga aralashish kirmaydi. Markaziy bank tijorat banklarning meyoriy boshqarilishi, ularning to'lovga qobiliyatligi va likvidligini taminlanishini kuzatib borishi va omonatchilar manfaatlarini himoya qilish kerak. Bularning barchasi nazorat meyorlari tizimi yordamida amalga oshirilib tijorat banklari pog'onasiga o'tkaziladi.

Markaziy bank pul siyosatini o'tkazish yo'li bilan muomiladagi pul muassasi ustidan nazorat amalga oshiradi va inflyatsiya, ishsizlikning past darajasini taminlash va iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish kerak. Bunda markaziy bank emission muomiladan olish huquqiga ega bo'ladi. Markaziy bank ya'ni tijorat banklari o'rtasida hisob kitoblarni olib borishga imkoniyat yaratadi.

Bank tizimining ikkinchi pog'onasi bu-xalq xo'jaligi va aholiga xizmat ko'rsatishdagi bosh bo'gin bo'lgan mustaqil tijorat banklarining tarmog'idir. Ular yuridek va jismoniy shaxslarga shartnoma asosida turli xisob kitob va kredit operatsiyalarini amalga oshirish va xizmatlar ko'rsatish hamda boshqa turli bank xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq operatsiyalarini aqmalga oshiradilar.

Har bir mamlakatda tijorat banklarining soni turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, Shvitsiyada davlat banki 40ga yaqin tijorat banki faoliyatini nazorat qiladi xolos, AQSh da 13000ga yaqin tijorat banklari mavjud. Shvitsariyada esa har 10000 aholiga bittadan moliya muassasi to'g'ri keladi. Rossiyada 1995 yil boshiga _____siyalari bajarishga monopollashuvidavlat bankini boshqaruv va nazorat organiga aylantirgan edi.

Ma'muriy buyruqbozlik davrida kredit munosabatlari iqtisodiyotni boshqarishda shakllar yuzaki xarakterga ega edi. Kredit resurslari va pul resurslari harakatini ham boshqarish ham nazorat qilish davlat bankining monopol ta'siri

ostida edi. Bular o'z navbatida sobiq ittifoq bank tizimining tor doirada rivojlanishiga olib keladi.

Markazlashtirilgan bank boshqaruvi asosida faoliyat ko'rsatayotgan respublika banklari tor doirada pul resurslari harakatini boshqarish, lekin uni boshqaruvchiligini nazorat qilish sobiq ittifoq davlat banki qo'lida edi.

Iqtisodiyotni boshqarishning markazlashtirilgan usulidan voz kechish va bozor iqtisodiyoti tomon dastlabki qadamlar qoyilishi bilanoq markazlashtirilgan bank tizimining qator kamchiliklarini royobga chiqardi. Bu esa bank tizimida tub o'zgarishlarni amalga oshirishni talab etardi.

Bank tizimini qatadan tashkil etish 1987 yilda boshlandi. Bu jarayonda bank tizimining tashkiliy tuzilmsini o'zgartrish, banklarning rolini oshirish, iqtisodiy tizimning rivojlanishiga ularning ta'sirini kuchaytirish, kredit haraktdagi iqtisodiy dastaklarga aylantirish ko'zda tutilgan edi. Qayta tashkil etish jarayonining birinchi bosqichi davlat banklarning yangi tuzilmasini tashkil etish bilan bog'lanadi. Qayta tashkil etish modeli quyidagilarni o'z ichiga oladi.

- ikki bosqichli bank tizimini vujudga keltirish: markaziy emission bank va bevosita xo'jaliklarga xizmat ko'rsatuvchi bevosita davlat banklari;
- ixtisoslashtirilgan davlat banklarni to'laligicha xo'jalik hisobiga va o'z-o'zini moliyalashga o'kazish;
- iqtisodiy tizim doirasida yuridik va jismoniy shaxslar bilan bo'ldigan kredit munosabatlari uslublari va shkalalarini takomillashtirish va boshqalar.

Bank tizimini takomillashtirish jarayoni davomida davlat banki o'zining kredit tizimidagi markaziy o'rnini saqlab qolgan holda korxona va tashkilotlarga kredit berish va ular bilan hisob-kitoblarni olib borish funksiyasini maxsus ixtisoslashgan banklarga topshiradi. Ya'ni bankning emission faoliyatini kreditlash faoliyati bilan birga olib borish funksiyasiga chek qoyiladi. Davlat banki ixtisoslashgan banklar faoliyatini boshqaruvchi boshqa barcha banklar uchun bir xil pul kredit siyosatini olib burvchi muassasaga aylanadi. Bank tizimining takomillashtirilishi natijasida vujudga kelgan maxsus ixtisoslashgan banklar: Qishloq qurulish banki, Kommunal qurulish va sotsial taraqqiyot banki,

Agrosanoatbank, Tashqi iqtisodiy faoliyat banki, Jamg'arma banki tashkil qilinib xo'jaloiklar bilan banklar o'rtasidagi aloqalri tobora yaqinlashtirildi, ixtisoslashtirilgan davlat banklari o'zlarida ma'lum darajada boshqaruvchilik rolini saqlab qoldilar.

O'zbekiston Respublikasining Vazirlar mahkamasining "Banklar tizimini isloh qilish chora tadbirlari to'g'risida"gi 1999 yildagi 19-yanvaradgi qaroriga asosan bank tizimini barqarorligini safarbar etish, iqtisodiyotni kredit bilan ta'minlashga banklarning ishtirokini kengaytirish bank xizmatlari sohasida vazifalar belgilab berildi. 1991-2000 yillar mobaynida yuzaga kieltirilgan bank tizimini yanada xalqaro andozolarga yaqinlashtirish maqsadida bank tizimini erkinlashtirilish va isloh qilish chora tadbirlarining boshlanishi bank tizimini rivojlanishining 4-bosqichiboshlanganligini ko'rasatadi. Bu bosqich O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora tadbirlari to'grisida"gi 2000 yil 21-martdagi farmoni va Vazirlar Mahkamasining Bank tizimini isloh qilishga doir qo'shimvha chora tadbirlar to'g'risida"gi 2000 yil 24-martdagi qarori o'zaro qabul qilish bilan boshlandi. Bu hujjatlarga asosan quyidagilar bu bosqichning asosiy vazufalari qilib belgilandi:

- Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish, tijorat banklari mustaqilligini oshirish;
- Bank tizimi va uning bo'g'inlari rivojlanishini rag'batlantirish;
- Bo'sh turgan mablag'larni bankga jalb qilish va omonatchilarning manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish;
- Banklarning investitsiya jarayonlarining faol ishtirokchilariga aylantirish
- Banklarning mijozlar bilan o'zaro manfaatlilik, sheriklilik munosabatalrini shakllantirish;
- Aholining moliya tizimiga bo'lgan ishonchini oshirish ;
- Xorijiy banklar va boshqa moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish va valyuta munosabatlarini erkinlashtirish, kengaytirish kabi vazifalar belgilanadi.

2011 yilga qadar bank tizimini takomillashtirish maqsadida ko'pgina qarorlar qonunlar qabul qilinmoqda. Bular albatta kelajakda o'z samaradorligini ko'rsatadi. Bank tizimida bo'layotgan o'zgarishlar albatta respublikamiz rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

1.2 Tijorat banklarining tashkiliyu tuzilishi va ularning funksiyalari

Banklar boshqarilishi va barqarorligiga ta'sir ko'rsatuvchi o'lchamlari sifatida quyidagi omillar kiradi:

- sotsial siyosiy vaziyat mavjud hukumat barqarorligi ta'siri, moliyaviy iqtisodiy va sotsial siyosat zamon talablariga moslashtirilib borilishi ma'muriy huquqiy tuzilmalardagi barqarorlik yoki sotsial keskinlik, siyosiy yo'nalishi;
- umum iqtisodiy holat-iqtisodiyot real shubasining imkoniyatlari, ishlab chiqarish quvvatlari yangilanishi hamda safdan chiqishi, tovar ishlab chiqaruvchilar raqobatdoshligi, mamlakat to'lov balansi saldosi (eksport, import) resurslart tarmoqdan-tarmoqqa o'tish imkoniyatlari investitsiyalar (sarmoyalar) kelishi, ketishi;
- moliya bozoridagi ahvol-bank omonatlarini jalb etish boyicha foiz stavkasi, pul bozori daromadliligi, qimmatli qog'ozlar daromadliligi, milliy valyutaning ayriboshlash kursi, valyutaga bo'lgan talab taklif hajmi, valyuta birjasidagi operatsiyalar, pul emissiyasi, pul qadrsizlanishi su'ratlari hamda shunday qadrsizlanishi borasidagi taxminlar, davlat qarzi boyicha xizmat ko'rsatish, oltin valyuta rezervi hajmi, pul massasi taklifmahsulotlar raqobati;
- kredit muassasasining ichki barqarorligi strategiyasi va emissiyasi bor yo'qligini xodimlar professional malakasini bank menejmenti sifatini sarmoya yetarligini aks ettiruvchi o'lchamlarini qamrab olishi mumkin.

Bank barqarorligini boshqarishning umumiy tarkibiy qismlari:

1. Bankning sarmoya bilan bogliq barqarorligini boshqarishi. U bankning o'z sarmoyasi hajmlari bilan belgilanadi. Bank o'z sarmoyasi hajmlari qaytarilishim to'g'risidagi talablarni qondirishi uchun yetarli hajmdagi pul resurslari ko'zda tutilmagan zarar va qarzlar, ularni qoplash, bank rivojlanishini moliyalash fors-major (tushunmovchilik) ko'rib chiqilmagan vaziyat yuzaga kelganda tegishli hatti-harakatlar qilishi, doimiy o'zgaruvchi tashqi shart-sharoitlarga moslashish uchun rezerv bo'lishini ta'minlaydi.

2. Bankning tijorat bilan bog'liq barqarorligini boshqarish. Barqarorlikning bu turi asosini tijorat banki munosabatlari infrastrukturasiga kirishib kelish darajasi

tashkil etadi. Bular xususan davlat bilan o'zaro munosabatlar (tegishli aloqalar darajasi va mustahkamligi) banklararo munosabatlardagi ishtiroki butun iqtisodiyotning bank sohasi uchun tizim tashkil etish ahamiyati mamlakatdagi moliyaviy oqimlar ulushi ustidan nazorat kreditorlar, mijozlar va omonatchilar bilan munosabatlar sifati, sarmoyasi bilan eral sarmoya to'g'risidagi aloqa yaqinligi, tijorat banklarining sotsial ahamiyatini, aktivlar va xususiy omonotlar asosiy ulushi yagona kredit munosabati homiyligida jamlanishi kabilardir.

3. Bankning funksional barqarorligini boshqarishda quyidagilar asos bo'ladi:

- tijorat banki ixtisoslashgan bank o'zi tanlagan bank mahsulot turlarini samaraliroq boshqarish imkonini beradigan tor doiradagi xizmatlarga ixtisoslashuvi;

- tijorat bank vazifalari kengashi yoki uning universallashtirish aksariyat mijozlar ularning bank mahsulotlariga bo'lgan barcha talablarini bir bankda qondirilishini afzal ko'rishlari natijasida barqarorlik to'g'risida paydo bo'ladigan tasavvur shunday kengayishi yoki universallashtirish uchun zamin hozirlaydi.

Tijorat bank barqarorligini boshqarishga yondashuvlardan har biri o'z afzallik tomonlari va kamchilliklari bor:

- bank ixtisoslashuvi pul resurslari jalb etilishi strukturasi diversifikatsiyalash hamda bitta yirik mijozga qaram bo'lib qolmaslik imkonini beradi, lekin ko'rsatilayotgan xizmatlar hajmi va doirasi kengaytirilishi ishnim tashkil etish hamda bankni boshqarish masalalari haddan tashqari murakkablashtirib ketishiga olib keladi. Buning natijasida bozor muhiti ehtiyojlarini sezish qobiliyatidan mahrum bo'ladi, bankning barqarorligi va raqobatdoshligi susayadi.

Bank o'z strategiyasiga erishish yoki o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish maqsadida muayyan ishlarni amalga oshiradi, xizmatlar ko'rsatadi.

Bankning tashkiliy tuzulishi va uni boshqarish ham asosiy maqsadga xizmat qiluvchi ana shu vazifalarga mos kelishik zarur. Tijorat banki faoliyatini tashkiliy tuzulish hamda u bajarayotgan maxsus bank xizmatlari doirasida atributga soluvchi funksional texnologik xizmatlar hujjatlar bunday banklar tashkiliy-tarkibiy

barqarorligini eng muhim o'lchamidir. Barqarorlikning bu turini bank moliyaviy barqarorligini boshqa iqtisodiy tarkibiy qismlari tavsifini uyg'unlashtiruvchi aosiy umumlashtiruvchi ko'rsatkichlar belgilab beradi. Bular: bankning o'z mablag'alari hajmi tuzilishi, daromad va foyda darajasi, bankning o'z sarmoyasidan foyda olish meyorli likvidligining yetarliligi, o'z sarmoyasi multiplikativ samaradorligi hamda bank qo'shimcha qiymatini vujudga keltirishi. Ko'p tarmoqli va keng tarqalgan universal bankga aylanishini ta'minlash u8chun o'zaro bog'liq hatti-harakatlaramalga oshirilishi zarur.

Bular quyidagilar:

1. O'z tuzulishini mijozlarning makro ehtiyojlariga yo'naltirish va ularni segmentlash
2. bankning o'z biznesi funksional tashkil etilishini bankdagi ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish uchun qayta ko'rish
3. Mijozlar to'g'risidagi keng qamrovli ma'lumotlar bazasi axborot tahlil materiallari bilan ta'minlash.

Bank tashkiliy tuzulishini mijozlarga yo'naltirish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. bankning strategik maqsadlarini, hamda tarkibiy-tashkiliy etilishini belgilab olish maqsadida bank operatsiyalri bozorini segmentlash
2. bank tashkiliy tuzulishini yangi segmentlarga yo'naltirish
3. bank tashkiliy tuzulishining bank mahsulotlari hamda xizmatlari o'z kuchlari bilan ishlab chiqarishini manfaatdorligi borasida muvozanatga erishish, shuningdek boshqalar mahsulotlari va xizmatlaridan foydalanish masalalarini hal etish.

Bank operatsiyalari bozorini segmentlayotganda banklar qoida tariqasida o'zlarida avvaldan vujudga kelgan tashkiliy hamda funksional tuzulishiga asoslanadilar. Bu esa bankni bank mahsuloti mintaqa chizmasi boyicha yo'naltirilishi imkonini beradi. Shunday qilib, bank o'zini bozor ehtiyojlariga yo'naltirishda cheklab qoyadi va u orqali o'z barqarorligini zaiflashtiradi.

1. bank faoliyatini dasturlash bank mahsuloti mijoz chizmasidan kelib chiqib aniq dasturli maqsadni shakllantiradi.

2. Bank faoliyatini rejalashtirish kredit mahsulotining dasturiy maqsadlariga mos keladigan miqdor o'lchamlarini ishlab chiqish, faoliyatini rivojlantirish oralig'da o'zgarib borishi kerak bo'lgan bank kredit o'lchamlari quyidagilarni o'z sarmoyasi miqdori o'z sarmoyasi yetarliligi, aktiv va passiv operatsiyalar portfeli vaqt o'tishi bilan o'zgarishining yo'l qoyish mumkin bo'lgan o'lchamlari, aktiv va passiv operatsiyalar tarkibi, bank sarmoyasining multipikatsiyalovchi va boshqalar.

3. Axborot tahlili materiallari bilan ta'minlash. Bank mijozlari bilan konkret operatsiya yoki bitimni qayd etuvchi birlamchi hujjatlar uning asosini tashkil etadi. Ya'ni buxgalteriya o'tkazilishi emas, balki bitim birlamchi hujjatlar uning asosini tashkil etadi. Ya'ni buxgalteriya o'tkazilishi emas, balki bitim birlamchi axborot bo'g'ni hisoblanadi.

4. Iqtisodiyot va moliya bank faoliyati o'lchamlarida asosiy ravishda belgilangan meyoriy cheklashlar hamda qoyilgan asosiy maqsadli dasturdan chetga chiqilishiga olib chiqish, mumkin bo'lgan tasodifiy omillar ustidan nazorat, shuningdek bank dasturi bajarilishi darajasiga baho berish.

5. Texnologiyalar tashqi muhit ehtiyojlarini aks ettiradigan funksional texnologik hujjatlarni ishlab chiqish. Shuningdek funksional texnologik hujjatlar bank operatsiyalarning va xizmatlarning amaldagi regmenti bilan bog'liq.

6. Marketing-tashqi muhit ehtiyojlarini aniqlashva indagi o'zgarishlarni monitoring qilish.

7. Nazorat-ma'muriy faoliyat boshqaruvchi ta'sirlarga operativ moslashish jarayonida xizmat ko'rsatishni va o'z ichiga oladi.

8. Ekspertiza ma'muriy faoliyat bo'lib, u tashqi muhit ta'sirlariga operativ moslashish jarayonida xizmatlar ko'rsatilishi qamrab oladi

9. Ta'minot-moddiy-texnika ta'minoti va xodimlarni yetkaziv berish

10."Padlik releysin" bank mahsuloti-mijoz xizmatini axborot bilan ta'minlash reklama qilish, hamda bozorga kiritish. Shunday qilib boshqaruvchi ta'sirlarini ishlab chiqishga yo'naltirilgan bank menejmenti tizimi undan foydalalanayotganda

asosiy bank operatsiyalar va xizmatlardagi o'zgarishlarga dahlsiz qolib bank faoliyatini asosiy o'lchamlarini qamrab oladi. Barcha jarayonlar va bank tuzulishini boshqaruvchi ta'sirlarni ishlab chiqish asosida tashkiliy jihatdan qayta ko'rish strategiyasi shunday ilob borilishi lozimki toki bunda bankda ko'p yo'nalishlarga ixtisoslashsin. Bunday ixtisoslashuv tashqi muhitdagi shaxsiy ehtiyojlarga yo'naltirilgan bo'lishi va keyinchalik birgina bankmijoz uchun ishlab chiqilgan bank mahsulotlari hamda xizmatlarning hajmi va tarkibi beradigan afzalliklardan foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Ayni paytda yuzaga keladigan tashkiliy potentsiallardan 2 bosqichda foydalanish mumkin. Dastlab tashqi muhitdagi shaxsiy ehtiyojlarga yo'naltiriladigan zarar bank va mahsulot va xizmatlari ishlab chiqiladi. Shundan keyin bank tarkibiy bo'linmalari hamjihatlikda ishlashi zarur. Tegishli texnologik zanjirlar shakllantiriladi.

Bank mijozalarining shaxsiy ehtiyojlari uchun konkret bank mahsulotlari ishlab chiqish va tarqatish jarayoni **etirativ** jarayon bo'lib u quyidagi hatti harakatlar izchilligini o'z ichiga oladi.

- moliya bozori (uning segmanti) ahvolining tahlili hamda bankning bozor dagi ahvoli tahlili
- bank mahsuloti yoki xizmatlarini joriy etish jarayonida bartaraf etiladigan bank portfeli yoki balansdagi "Tor joylar"ni (dinamik muvozanatni) aniqlash maqsadida bankni fundamental tahlil qilish
- xizmatlar doirasini kengaytirishga ham bank yoki balansdagi muammoli vazifalarni hal etishga qaratilgan
- bank mahsuloti funksional texnologik hujjatlarni bevosita ijrosi darajasigacha batafsil ishlab chiqish
- oldindan aytib bo'lmaydigan operatsiya xarajatlarni ishlab chiqishi va neverellash maqsadida ichki meyoriy hujjatlar sifatida bank mahsuloti pilot loyihasini tayyorlash
- bank tarkibiy bo'linmalarining mazkur bank ilgari siljishini ta'minlovchi o'zaro aloqalarni ishlab chiqish hamda o'zaro bog'liqligini belgilash va jarayonlarni bank amaliy oborotiga uzil kesil joriy etish

- olingan natijalarni vaqtida chamalangan aniq maqsadli o'lchamlar bilan taqqoslash tamoyilini oshirish yoki pasaytirish, qisqartirish, kengaytirish, to'siq qoyish va boshqalar maqsadida bank portfeli tarkibiy dinamikasini o'zgartirish monitoringi

- bank mahsuloti joriy etilishi natijasida bankning xatar ekspozitsiyasida yuz bergan o'zgartirishlarni tahlil va sintez qilish

- aralash bank mahsulotlarni modellashtirish va uzil kesil tashlab chiqish

- ziddiyatlarga yo'l qoymaslik maqsadida barcha moliyaviy texnologiyalar hamda ichki meyoriy qoidalar va jarayonlar yagona mahsulot qatorini texnologik jihatdan ta'minlash

- bank mahsulotini ko'paytirish va bank mijozlarining keng doirasiga chiqish

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, bank tizimi mijozlar uchun yashaydi va mijozga xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirdangina va umrini uzaytiradi.

O'tgan yilda bank moliya sohasidagi islohatlarni chuqurlashtirish va ularning ko'lamini kengaytirish masalalari doimiy e'tiborimioz markazuda bo'lib keldi. Bu borada ko'rilgan chora tadbirlar natijasida tijorat banklarining ustav kapitali qariyb 2 barobar oshdi. Ularning jami kapitali esa 2006 yilga nisbatan 40%ga ko'paydi va 1,5 trln so'mga yetdi.

Banklarning aksiyadorlik banklarga aylantirish jarayoni jadallashmoqda, bir yil mobaynida aksiyadorlar soni 12,5 taga ko'paydi va joriy yil boshidan 200 mingtaga yetdi. Ularning 68%i esa jismoniy shaxslar tashkil etmoqda

Uchta tijorat bank tashqi iqtisodiy "Milliy bank", "Paxta bank", "Hamkor bank" yetakchi reyting kompaniyalarining xalqaro reytingiga ega bo'ldi.

1.3 Bankalar barqarorligi va moliyaviy mustahkamligini oshirishda abnk xizmatlarining ahamiyati

Banklarni yangi xizmatlarini rivojlanishida rivojlangan mamlakatlarning bank faoliyatini o'rgangan hamda, yangi xizmatlarnim joriy qilish va ularni hayotga tadbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun Yaponiya davlatining bank xizmatlari va mijozlariga yengillik yaratish maqsadida yangi xizmat turlarini taklif qilmoqda va rivojlangan banklar moliya tashkilotlar tajribalaridan kelib chiqqan holda banklar o'z xizmatlarini yangi turlarini hayotga tadbiq etmoqdalar. Yana bir misol elektron pul to'lovlari pul tizimini shakllantirish jarayonida ISO (International Standarts Organisation) tashkil etilgan edi. U plastik kartochkalarining tashqi ko'rinishi boyicha ularga hisob varaqalar boyicha, ularga hisob varaqalarining tartib raqamini berish; magnot polosasining formati; ya'ni kartrochka egalari amalga oshiraigan operatsiyalar haqida jo'natiladigan ma'lumotlar formati boyicha ma'lum standartlarni ishlab chiqdi. ISOning eng yirik a'zolari Uisa Master Card American Bepriss kabiplastik kartochkalar elementlari hisoblanadi. So'nggi yillarda plastik kartochkalar qo'llanadigan muammolarning deyarli barchasi belgilangan xarid quvvatiga ega bo'lgan arzon plastik kartochkalarining soni ortib bormoqda. Masalan, Aqsh, Italiya, Fransiya, Buyuk Britaniya va boshqa mamlakatlarda bunday kartochkalar telefon aparatlari orqali o'tkazilgan telefon suhbatlari uchun qo'llaniladi. Ular uchun umumiy xususiyat o'z qiymatlarini asta sekinlik bilan to'lov predmetiga o'tkazib borishdan iborat.

Elektron texnika yordamida to'lash xizmatlarini ko'rsatishning yana bir turi mijozning uyida yoki ish joyida xizmat ko'rsatishidir. Ayniqsa bu 80 yillarda G'arbiy Yevropa mamlakatlarida avj oldi. O'z uyida elektron bank xizmatlari tizimidan foydalanuvchi mijoz bank maslahati bilan uy terminal va tegishli dasturiy ta'minotlarini sotib oladi. Bunday tizimlar mijozga shaxsiy kompyuterlar monitori yoki televizor ekranidan foydalanib, telekommunikatsiya yanada minimollik orqali bank kompyuterlariga bog'lanish imkoni beradi. Bunday hollarda bank operatsiyalari haftaning 7 kuni davomida ham, tunu-kun amalga oshirilishi mumkin. Har bir operatsiyadan oldin hisob varaq egasi tizimga ruxsatsiz

kirishidan mufoza qilish uchun yashirin tarzda kodlashtirib qoyilgan "kalitdan" foydalaniladi. Ushbu tiizmdan foydalanish joiry hisob varaqni qoyilmalarni mijozning vaziyat bilan hisob varaqlarini to'lov va jamg'arma hisob varaqlarini boshqarish imkonini beradi.

Hozirgi kunda, masalan, yapon banklari o'z mijozlarining uylariga, u;larning Nyu-York, London va boshqa joylarda ochgan hisob varaqlari holati haqida axborotlar berib boradilar. Shunday qilib, uydan chiqmasdan o'z-o'ziga bank xizmatini ko'rsatish sohasida operatsiyalni amalga oshiorishda deyarli jiddiy cheklanishlar yo'q. Bank mijozi har qanday bank operatsiyalni kun va tunning xohlagan paytida bajarishi mumkin.

Yana bir misol Fransiyada mijoz bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatgan. Aqshning esa barcha yirik banklari mijozlarning uyida xizmat ko'rsatishni taklif etishadi.

Hozirda bizning banklarimiz xizmatini yaxshilashda mijozlarga ularni qoniqtiradigan to'liq xizmatlar ko'rsatishda rivojlangan jahon banklarining xizmatlarini sharoitimizga qulay va mos bo'lgan tomonlarini banklarimizda joriy etishga harakat qilinmoqda.

O'zbekistonda banklarni rivojlantirish maqsadida banklarni yangi xizmatlarni rivojlantirish hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Banklarning xizmatini yanada rivojlantirishni yangi turlarini taklif qilish korxonalar faoliyatini rivojlanishiga yanada ko'proq xizmat qiladi.

Shu maqsadda banklar yangi xizmat turlarini taklif qilmoqda. Bula rquyidagilar.

1. Ipoteka krediti
2. Iste'mol krediti
3. Plastik kartochkalar
4. Kommunal to'lovlar
5. Elektron to'lovlar
6. Bankomatlar
7. Ofisdan turib bank operatsiyalarini bajarish

8. Vester Yunion va boshqalar

1. Ipoteka kreditlari yasah joyida royxatdan o'tgan shaxslarga kredit muddatini belgilangan holda 18 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqoroligi beriladi.

Kreditlash ob'ekti bo'lib birlamchi va ikkilamchi b ozorda sotiladigan uy-joylar ya'ni foydalanilayotgan va ko'p qavvatli turar joylardagi alohida kvartiralar hisoblanadi. Ipoteka shartnomasi-kredit shartnomasi boyicha qarzdorlikni kamaytirish sifatida sotib olayotgan uy-joy garovini belgilash haqida tomonlar shartnoma tuzadilar.

Ipoteka krediti boyicha ta'minotga majburiy talablar quyidagilardan iborat:

- Boshlang'ich badal mablag'ning miqdori sotib olinadigan uy-joy umumiy qiymatining kamida 2,5 foizini tashkil etishi;
- Ipoteka (kredit hisobiga sotib olinadigan uy-joy garovi
- Kreditning to'liq davri davomida qarz oluvchining hayoti va mehnatga layoqatini sug'urta qilinishi
- Kreditning to'liq davri davomida garovga beriladigan uy-joyi sug'urta qilinishi
- Har bir qarz oluvchiga beriladigan kredit summasi eng kam ish haqining 2500 barobari miqdoridan oshmagan holda belgilanadi
- Uy-joy sotib olish uchun beriladigan kredit 10 yil muddatga 6 oylik imtiyozli davr beriladi. Ipoteka krediti sotib olinadigan uy-joy qiymatining 75% miqdoridacha beriladi.

Qarz oluvchining kredit olish jarayonidagi amalga oshiradigan xarajatlari:

- Mulk qiymatini baholashda amalga oshiruvchi to'lovlar:
- Uy-joy sotib olish bilan bog'liq hujjatlarni rasmiylashtirish xarajatlari
- Kreditning to'liq davrida sotib olingan uy-joyi qarz oluvchining hayotini va mehnat layoqatini sug'urat qilish badallari
- Bankning ta'riflariga muvofiq boshqa xaraajtalr
- Qarz oluvchi kreditni rasmiylashtirish uchun quyidagi hujjatlarni bankga taqdim etadi

- Qarz oluvchining pasporti pensiya jamg'arma daftarchasining asl nusxasi taqdim etiladi.

- Qarz oluvchining boshlang'ich badali to'langanligini tasdiqlovchi hujjat

- Yashash joyidan olia tarkibi haqida ma'lumotnoma, oilaning voyaga yetgan va voyaga yetmagan a'zolari shaxsinim tasdiqlovchi hujjatlarning asl nusxasi taqdim etiladi.

- Qarz oluvchi tomonidan oxirgi 12 oyda asosiy va qo'shimcha ish joyidan olingan daromadlar va qiymatlar miqdori haqida ma'lumotnoma yoki qarz oluvchi yashash boyicha soliq organlari tomonidan tasdiqlangan daromatlari haqidagi deklaratsiyalar nusxasi

- Qarz oluvchining ish beruvchi tomonidan tasdiqlangan so'ngi, ya'ni hozirgi ish joydan mehnat shartnomasi va mehnat daftarchasidan nusxa:

- Uy-joyni sotib olish uchun tuzilgan shartnoma va boshqalar. 2. Istemol kredit-bu aholining istemol talablarini qondirishga yordam beruvchi kredit bo'lib, u jismoniy shaxslarga qaytarishlilik, maqsadlilik, talablik, muddatlilik va ta'minlanganlik shartlari bilan ajratiladi.

Iste'mol kredit faqat ифдшпәфе yoshiga yetgan va muomala layoqatiga ega doimiy yashash joyiga ega, royxatdan o'tgan shuningdek, doimiy ish yoki qonuniy boshqa daromad manbaiga ega bo'lgan yoshi 18 ga to'lgan va 55 yoshdan oshmagan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolarigina beriladi.

Iste'mol krediti 25 minim al ish haqidan ortiq bo'lgan buyurtmalar boyicha uch oydan uch yilgacha 500 minimal sih haqidan oshmagan holda milliy valyutada ajratiladi. Istemol krediti boyicha foiz stavkalari O'z. Res. Markaziy banklarining qayta moliyalash stavkasi miqdorida belgilanadi. O'z. Res. Da ishlab chiqarilgan mahsulotlarni xarid qilish uchun istemol krediti foiz stavkalari qayta moliyalash stavkasining 0.75 foizni tashkil qiladi.

Istemol krediti faqatgina maishiy va shaxsiy ehtiyojlari uning hisobiga sotib olinadigan tovarlarning bir turi ikkitadan oshmasligi lozim. Kredit buyurtmalarining rejasiga klo'ra turli istemol tovarlarning bir yo'la sotib olishga yo'naltrish mumkin.

Istemol krediti quyidagi taminot turlari biri yoki bir nechta asosida berilishi mumkin.

- Mijozga tegishli bo'lgan ko'char va ko'chmas mulk shu jumladan qimmatbaho buyumlarni yoki qimmatbaho qog'ozlar garovi;
- Qarz oluvchining depozitlari va qimmatbaho qog'ozlari joylashgan boshqa bank kafolati;
- Qarzdor tomonidan kreditni qaytarmaslik xatarini qaytarilmaslik to'g'risida sug'urat kompaniyasining sug'urta polisi;
- Qonunchilikda ko'zda tutilgan tarkibda tashkil etilgan sug'urta kompaniyasining krediti oluvchiga kelgusida to'lanadigan sug'urta summalari hisobiga kafolat;
- Moliyaviy barqaror yuridik shaxslar kafilligi;
- Notarial guvohlantirilgan ikki va undan ortiq jismoniy shaxsning kafilligi qilingandan keyin qilinadi.

Funksional belgilarga qarab plastic kartochkalarni bir necha guruhga ajratish mumkin. Eng avvalo magnitli va electron kartalarni farqlamoq kerak.

Magnit kartalarni 37 yil avval sayohatga chiqqan biznesmenlarga xizmat ko'rsatish uchun chiqarilgan edi. 1993 yilda faqat G'arb mamlakatlarining o'zida ikki mlrd dan ortiq shunday kartochkalar bor edi. Ularning 5 xil turi tarqalgan. Ular quyidagilar:

1. Kredit kartalar
2. To'lov kartalar
3. Ijrochi kartalar
4. Kafolatlangan chek kartalar
5. To'lov qobilayati belgilangan kartalar

Electron kartalarning esa ikki xil turi bor:

- Mikroprosessorli
- Lazerli kartalar

Bankning raqobatbardoshlik imkoniyati o'sib, nafaqat naqd pullarni bank cheklarini to'lov aylanmasidan siqib chiqarishdek umumjahon tendensiyasida uning obro'sini yanada oshiradi.

3. Plastik kartochka iborasi mohiyati xizmat ko'rsatish turlari o'zining plastic imkoniyatlari va ularni chiqargan tashkilotlari bilan farq qiladigan barcha turdagi kartochkalar uchun umumlashgan ibora hisoblanadi.

Plastik kartochkalari takomil darajasidan qat'iy nazar bitta muhim xususiyatga egadirlar, ya'ni ularda turli xil amali dasturlar foydalaniladigan axborotlar to'plami mavjuddir.

Pul muomalasi sohasida plastic kartochkalar naqd pulsiz hisob kitoblarning eng istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

Hisob-kitoblar uchun mo'ljalangan barcha plastic kartochkalarni ikki guruhga ajratsih mumkin.

1. Shaxsiy
2. Koorperativ

Saxsiy kartochkalar xususiy shaxslarga ularning to'lov qobiliyatlarini hamda kredit tarixini, shuningdek, ushbu bankda joriy hisob varaq olingan yoki depozitni sug'urat qilingandan keyin briladi.

Koorperativ kartochkalar yuridik shaxslarga, ularning kafolati bilan hamda to'lov qobiliyatini taxlil qilingandan keyin beriladi.

4. Kommunal to'lovlar:

Communal to'lovlarni to'lashni yana yangi xizmat turlaridan biri plastic kartochkalr bilan amalga oshiriladi.

Masalan joylarda terminal o'rnatilgan bo'li ular orqali plastic kartochkagi mablag'lar communal xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarga naqdsiz to'lov tarzda o'tkazib beriladi.

Shu tarzda aholining kommunal to'lovlari xizmatlari amalga oshiriladi.

5.Bankomatlar (ATM-antomatid teller machinik) ko'p funksiyalarni bajaruvchi avtomatlar yoki avtofanlar bo'lib, ular magnitli plastic kartochkalarning so'ngi avlodi tomionidan boshqariladi. Dastlabki ATM lar 60 yillarda paydo

bo'lgan edi. 70 yillar boshlarida kassa avtomatlaridan foydalanishda katta qiyinchiliklarga duch kelingan edi. Bankomatlarining oddiy operatsiyalada bajarilishda ishlatilishi bank xizmatlarini ixtisoslashgan xizmat turlarini ko'rsatishga jalb qilish bilan uzoq mudsdali istiqbolda aholiga xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

Avtomat kassalar bank xizmatlarini mijozlarga yaqinlashtirishga yordam beradi.

Iste'molchilar uchun ularning afzalligi bank operatsiyasining amalga oshirish, masalan, banklarda pul olish yoki qoyishga sarflanadigan vaqtga ancha tejalishga yordam beradi. Bank uchun avtomat xizmatlarini qisqartirish katta foyda olish, istemol bozoridagi mavqeini ushlab turish hamda raqobat ko'rsatkichini ustunlikka ega bo'lish vositasidir.

Bankomatlarining bunday tez rivojiga sabab banklarning shanba-bozor kunlari yopiq turdagi bank tizimlarga muqobil tizim yaratmoqchi bo'ldilar.

Xarajatlar nuqtai nazaridan bankomatlar yaratish va ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarga o'rin qolmaydi.

Bankomatlardan foydalanishning asosiy kamchiliklari quyidagilardan iborat.

1. Mijozning hisob varag'idan pulni ma'lum vaqtdan keyin emas, operatsiya bajarilgan kuniyoq ko'chirish

2. Kartochkaning yo'qotib qoyilishi. Buning oldini olish uchun AQSH bankomatlariga qiymati 5 ming dollar turadigan, hamda mijoz bankomat klaviaturasida o'z raqamini yozib boshlagandan ishga tushadigan foto kamera o'rnatildi.

3. Avtomatlar ma'lum muddat ishlamay qolishlari mumkinligi qiyinchiliklarni keltirib chiqarardi. Ekspertlarning fikricha bunday to'xtalishlar bankomatlar ish vaqtining atigi 5 foizdan ortiq vaqtni egallaydi. Biroq ish hajmining haddan tashqari ekanligini hisobga olsa mijozlar uchun juda ko'p vaqt yo'qotish hisoblanadi.

Vester Yunion bank xizmatlarining rivojlantirishda yana xizmat turlaridan biri bo'lib "Vester Yunion" xalqaro to'lov tizimini shoxoibchalarini ochish va ular

orqali bajariladigan amaliyotlar samaradorligini oshirish maqsadida “Ipoteka” bank aksiyadorlik tijorat ipoteka bank tizimida ularni ko’chirish yo’lga qoyilgan bo’lib “Vester Yunion” pullarni ko’chirish shoxobchalari orqali samarali xizmat qilib kelmoqda.

Mazkur pul ko’chirish shoxobchalari orqali xizmat ko’rsatib kelinayotgan mijozlar soni yil sayin ortib bormoqda va ushbu tizim orqali xizmat ko’rsatishda yuqori ko’rsatkichlarda erishib kelinayotganligini ko’rishimiz mumkin.

II. BOB. OATB “Qishloq Qurilishi Banki” Samarqand viloyati mintaqaviy filialining barqarorligini va ishonchliligi ta’minlash tizimining tahlili

2.1. OATB “Qishloq Qurilishi Banki” Samarqand viloyati mintaqaviy filialining moliyaviy faoliyati tahlili

OATB “Qishloq Qurilishi Banki” Respublika iqtisodiyoti tuzulmalarini tubdan o’zgartirish, bank tizimini isloh qilish va liberallashtirish orasidagi barcha jarayonlarda faol ishtirok etib kelmoqda. Bugungi kunda bankning asosiy e’tibori axborot texnologiyalari asosida ishlab chiqilayotgan innovatsion mahsulotlarga qaratilmoqda. Ana shunday mahsulotlar asosida “Internet bankning”, SMS bankning, “Bank-mijoz” shuningdek turli shart sharoitlarga ega xalqaro pul jo’natmalari, xalqaro VISA plastic kartochkalari keng tarqalmoqda.

Shuni alohida ta’kidlash joizki bank tomonidan ishlab chiqarilayotgan xizmatlar “Bank expo-2011” bankl texnologiyalari, uskunalri va xizmatlari ko’rgazmasida yuqori baholangan va “Eng yaxshi texnik jihozlangan bank” deb e’tirof etilgan.

“Qishloq qurilish bank”– mamlakatdagi 4 yirik bank. U asosan sanoat sektoriga (neft, gaz, kimyo sanoati) xizmat ko’rsatadi. 2011 yilning 1-yanvar holatiga ko’ra, bankning jami capital 183,3 mlrd sumni, nizom jamg’armasi esa 123,7 mlrd sumni tashkil qildi. Jami kredit qoyilmalari 1 trln 424 mlrd sumdan oshib, umumiy aktivlar hajmi 2 trln sumga ten bo’ldi. Bugungi kunda « Qishloq qurilish bank”ning 43 ta filiali, 100 ga yaqin mini banki, 174 ta jamg’arma, 150 ga yaqin maxsus kassasi va boshqa shoxobchalari ishlab turibdi.

Hisobod davriga ko’ra, bank tomonidan 21 ta sanoat qurulish korxonasiga 326,6 mlrd sum ekvivalentda xorijiy valyutada kredit mablag’lari ajratildi. Bundan tashqari bank mavjud korxonalar faoliyatini zamonaviylashtirish maqsadida ularni texnik va texnologik jihatidan qayta jihozlash uchun xorijiy investitsiyalarni jalb etmoqda. Ma’lumki bank sanoatning neft-gaz, kimyo, mashinasozlik, issiqlik energetikasi, suv resurslari ta’minot xavf yirik tarmoqlardagi loyihalarni moliyalashtirish bilan bir qatorda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ham qo’llab quvvatlab kelmoqda. Muassasasining 2013 yilda kichik biznes

sub'ektlariga ajratgan kreditlar hajmi 228,1 mlrd sumni, shu asosida yaratilgan ishchi o'rinlari soni 6 mingga yaqinini tashkil qildi.

“Qishloq qurilish bank” naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini takomillashtirishda faol ishtirok etib kelmoqda. Mazku muassasa birinchilar qatorida plastic kartochkalar muomalasini amalga oshirib, u orqali chakana xizmat ko'rsatishni yo'lga qoygan, VISA xalqaro assotsatsiyasiga a'zo bo'lgan. Hozirgi kunda bank 840 ming dan ortiq “Visa electron” hamda “Visa klassik” plastic kartochkalarni muomalaga chiqarib, joylarga jami 4239 ta, jumladan, savdo shoxobchalariga 3973 ta jamg'arma kassa va minibanklariga 229 ta terminal hamda 20 donadan ortiq bankomat o'rnatgan. Ayni paytda bank tomonidan 1mln dan ortiq mijozlarga 50 ziyod an'anaviy va zamonaviy bank xizmatlari ko'rsatilmoqda.

Jahonning nufuzli “Fifch Rating” hamda “Standart \$ Poor's” xalqaro reyting agentliklari “Qishloq qurilish bank” faoliyatini tahlil qilib, uni istiqbolli va ishonchli, barqaror moliya muassasasi sifatida e'tirof etadi. Bank joriy “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili”da ham O'zbekiston Respublikasiurs ba'zasini yanada mustahkamlab, mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishdagi ulushuni bundanda oshirishni maqsad qilgan.

“Qishloq qurilish bank” ochiq aksiyadorliktijorat banki plastic kartochkalari asosida naqd pulsiz to'lovlar tizimini yanada rivojlantirish maqsadida aholi e'tiboriga VISA xalqaro to'lov vositasi boyicha yangi xizmat turini taqdim etmoqda.

Muassasa joriy qilgan ushbu xizmat VISA Gold deb nomlanuvchi xalqaro plastic kartochkalarda mavjud standart imkoniyatlaridan tashqari, chegirma, bonus kabi qulay va sifatli xizmat turi sifatida bir qato imtiyozlarga ega.

“Qishloq qurilish bank” OATB “VISA International Servise Association” kompaniyasi ko'magi ostida VISA Gold mahsulotlari muomilaga chiqargani munosabati bilan 1-apreldan 30-iyunga daqar mamlakatimiz hududida ushbu turdagi kartochka egalarini rag'batlantirish maqsadida rpo-aksiya o'tkazmoqda.

Aksiya mamlakatimizning barcha aholisi ishtirok etishi mumkin. Bosh sovringa davogar bo'lish uchun "Qishloq qurilish bank" VISA Gold plastic kartochkasi boyicha hisobvaraqlar ochirib, bir va undan ortiq hisob-kitob amaliyotlarini amalga oshirish lozim. Taqdirlashning qo'shimcha shartlari esa mijozdan faqatgina ushbu plastic kartochkaga ega bo'lishni talab qiladi. Qayd etish joiz, VISA Gold asosidagi to'lovlarni Internet tar'mog'I orqali hamda butun dunyo boylab savdo servis korximalarida amalga oshirish mumkin.

"Ahbor-Reyting" agentli 2009 yil natijalariga ko'ra, "Qishloq qurilish bank" ochiq aksiyadorlik tijorat bankining kredit reytingi "uzA+" milliy shkalasi boyicha barqaror prognozi bilan tasdiqladi.

Mazkur reyting bankning yuqori darajada kredit qobiliyatiga egaligini va uning faoliyatida kredit xatarini pastligini bildiradi. "uzA+" reytingiga ega bank kreditorlar, depozitorlar hamda investorlar oldidagi moliyaviy majburiyatlarini o'z vaqtida va butkul bajara oladi.

"Qishloq qurilish bank" reytingi bankning davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi, bozordagi o'rni kuchli ekanligi, aktivlarning sifati yaxshiligi, barqaror likvid pozitsiyasi va adekvat kapitallashuvini shuningdek moliyaviy ko'rsatkichlari ijobiyligi anglatadi. Shuningdek, reyting aktivlar o'sishi va ular bilan bog'liq xarajatlar, bank biznesining sohaviy va mijozlarga oid konsentratsiyasi, o'sish strategiyasi va yangi aktivlar soyib olish bilan bog'liq ehtimoliy xatarlarni ham e'tiborga olgan. "Qishloq qurilish bank" davlat ishtirokidagi bank bo'lib, mamlakatimiz iqtisodiyotining bazaviy sohalarida korporativ sektor faoliyatining moliyaviy ta'minlanishida muhim o'rin tutadi. Bu borada bank capital investitsiyalar o'tkazish uchun uzoq muddatli kreditlar orqali yordam bermoqda.

"Ahbor-Reyting" agentligi "Qishloq qurilish bank" biznesi hamda bank sektoridagi hissasi barqaror o'sayotganini qayd etadi. Jumladan, 2009 yil oxiriga kelib bank aktivlari 2008 yil bilan solishtirganda 11.11%ga o'sdi va 1,57 trln so'mni tashkil etdi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, 2010 yilning 9-oyi mobaynida bank aktivlari 10%ga o'sdi va 2010 yil oktabr holatiga 1.73 trln so'm, xususan, kredit portfeli 1,29 trln so'mga yetdi. Bankning sof foydasi avvalgi yil bilan taqqoslaganda 2.5 baravarga kamaydi va 2009 yil oxirida 5978,6 mln so'mni tashkil etdi. Ammo 2010 yilning 9-oyi yakunlariga ko'ra sof foyda sezilarli darajada o'sgan.

Kreditlash hajmining jadal o'sishiga qaramay, bank krediti portfeli sifatining yaxshi saqlanib qolayotgani muhim reyting omili sifatida xizmat qilmoqda. 2009 yil hisobotiga ko'ra "Qishloq qurilish bank" asosan yoqilg'I energetika sanoatiga (64,94%), transport (11.52%), savdo va oziq-ovqat kompaniyalariga (8.10%) kredit mablag'lari ajratgan.

Ko'rib chiqilayotgan davrda zayom fondlash bazasi asosan qisqa muddatli bo'ldi. 2009 yil oxiriga kelib jami zayom fondlashda mijozlar hisoblari 84,95 % tashkil etdi. Bank yomonidan jalb qilingan barcha mablag'larda jismoniy shaxslarning ulushi 21,8%ga yetdi. "Ahbor-Reyting" agentligi fikricha zayom fondlash bazasining qisqa muddatli bo'lishi vabunda yirik pozitsiyalarning saqlanib qolishiga qaramay, davlat tomonidan qo'llab quvvatlash va tashqi qarz imkoniyatlari kengligi tufayli "Qishloq qurilish bank"ning fondlash borasidagi moslashuvining boshqa banklariga nisbatan yuqoridir.

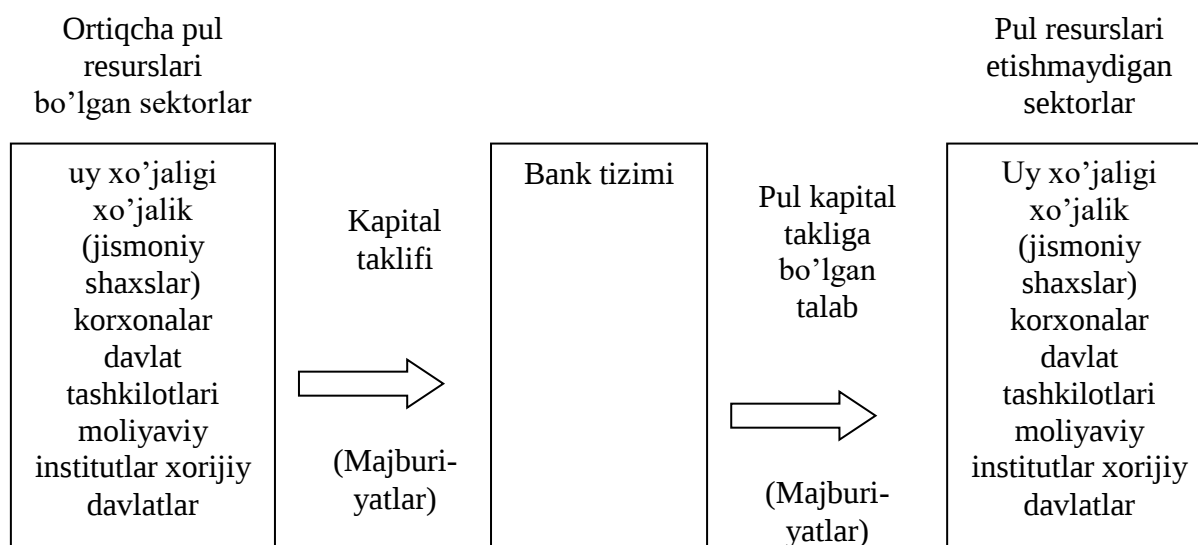
Bankning likvid va aktivlari darajasi yetarli darajada yuqori-17.6% shuningdek, "Qishloq qurilish bank"ning likvid pozitsiyasi yaxshi.

Ko'rib chiqilayotgan davrda bank kapitalining adekvadlik ko'rsatishini maqbul deyish mumkin. 2009 yil yakunlariga ko'ra, bankning o'z kapitali avvalgi yilning shu davriga nisbatan 2.68% ga, jumladan aksiyadorlik kapitali 9.33%ga o'sdi. Capital yetarliligikoeffisienti 11.6%ni, I-darajali capital yetarliligi koeffisienti ham 11.6%ni tashkil qildi.

2010 yil 1-oktabr holatiga ko'ra, "Qishloq qurilish bank" asosiy ko'rsatkichlari boyicha mamlaktimizdagi eng yirik 5 ta banklar qatoriga kirdi. Uning bank sektoriga 9.1% aksiyadorlik kapitalida 6.73% kreditlash boyicha 12.24%, depozitlarda 8,06% va investitsiyalarda 9.26% ulushi bor.

2.1.1-jadval

Bo'sh pul mablag'lari, pul resurslari zarur bo'lgan sohalarga bank tizimi orqali oqib o'tadi

2.1.2-jadval

“Qishloq qurilish bank” OATB tahliliy ko'rsatkichlari

	2014 yil chorak	2015 yil	2016 yil	2017 yil
Jami aktivlar sof mln sumda	1728.6	1577	1419.3	961.6
O'z kapitali mln so'mda	178.8	156	151.9	76.3
Ssudalar va lizinglar mln sumda	1290.1	1261.3	1009.5	599.4
O'z mablag'lari aktivlar, foizda	10.34	9.89	10.70	7.93
Joriy likvitlik koeffisienti, foizda	51.96	52.12	70.99	66.12

2.1.3-jadval

Bank operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsat-kichlar	2017 yil		2016 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Aktiv operatsiyalar	3826574809	51.91	4815692336	51.88	989117527	125.85
2	Passiv operatsiyalar	3486043401	47.29	4382977580	47.22	896934179	125.73
3	Vositachilik haqi va ko'rsatilgan xizmatlar	58799432	0.80	83979141	0.90	25179709	142.82
	Jami	7371417642	100	9282649	100	1911231415	125.93

2.1.4-jadval

Bank operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2017 yil		2016 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Aktiv operatsiyalar	4815692336	51.88	6035463567	51.82	1219761231	125.33
2	Passiv operatsiyalar	4382977580	47.22	5488628921	47.12	1105651341	125.23
3	Vositachilik haqi va ko'rsatilgan xizmatlar	83979141	0.90	123478897	1.06	39499756	147.04
	Jami	9282649	100	11647561385	100	2364912328	125.48

Bank operatsiyalarini tahlil qilish jarayonida bankningaktiv operatsiyalari 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 25,85% ga, ya'ni 989117527 so'mga, 2009 yilga nisbatan 2010 yilga 25,33%ga ya'ni 1219761231 so'mga ortganligini ko'rishimiz mumkin. Passiv operatsiyalar ham yildan yilga bajarilganligini ko'rishimiz mumkin. 2008 yilga nisbatan 2009 yilga bankning passiv operatsiyalari 896934179 so'mga, 2010 yilga esa 1105651341 so'mga ortganligini ko'rishimiz

mumkin. Vositachilik va ko'rsatilgan xizmatlar 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 25179709 so'mga ko'paygan, 2010 yilda esa 47.04%ga ya'ni 39499756 so'mga oshganligini ko'rishimiz mumkin. Moliyaviy inqiroz davom etayotgan bir paytda bank xizmatlarini ko'paytirish, bank kapitalini oshirib boorish va bankga bo'lgan ishonchni ta'minlash muhim hisoblanadi. Davlatimizning iqtisodiy salohiyatini va moliyaviy barqarorliginita'minlash bevosita tijorat banklari bilan chambarchas bog'liq.

2.1.5-jadval

Bank passiv operatsiyalari tahlili (ming so'm)

№	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Davlat korxona, tashkilot va muassasalarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	2648341040	75.97	3290143400	75.07	641802360	124.23
2	Yakka tartibdagi tadbirkorlikning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	786934030	22.57	10008943300	23.02	222009270	128.21
3	Jismoniy shaxslarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	50768331	1.46	83890880	1.91	33122549	165.24
	Jami:	3486043401	100	4382977580	100	896934179	125.73

2.1.6-jadval

Bank passiv operatsiyalari tahlili (ming so'm)

№	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2018 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Davlat korxona, tashkilot va muassasalarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	3290143400	75.07	409341004	67.81	802197604	124.38
2	Yakka tartibdagi tadbirkorlikning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	10008943300	23.02	1800349588	29.83	791406288	178.44
3	Jismoniy shaxslarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari	83890880	1.91	142762975	2.37	58872095	170.18
	Jami:	4382977580	100	6035453567	100	1652475987	137.7

Biz yuqoridagi jadvalni ya'ni OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyati filialining passiv operatsiyalarini tahlil qilish jarayonda davlat, korxona muassasalarning talab qilib olinguncha saqlanadigan depozitlari 2008 yilda 2648341040 so'mni tashkil qilgan bo'lsa 2009 yilda 3290143400 so'mni tashkil etgan. 2008 yilga nisbatan 2009 yilga 641802360 so'mga ko'paygan . 2010 yilda davlat, korxona va muassasalarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari 4092341004 so'mni tashkil etgan, 2009 yilga nisbatan 2010 yilda 802197604 so'mga ko'payganligini ko'rishimiz mumkin. Yakka tartibdagi tadbirkorlarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari 2008 yilga nisbatan

2009 yilga 202010270 so'mga ko'payganligini, 2009 yilga nisbatan 2010 yilga 791406288 so'mga oshganligini ko'rish mumkin. Jismoniy shaxslarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari 2008 yilda 50768331 so'ni, 2009 yilda 83890880 so'mni tashkil etib, 2008 yilga nisbatan 2009 yilga 33122549 so'mga ko'paygan. 2010 yilda jismoniy shaxslarning talab qilib olguncha saqlanadigan depozitlari 142762975 so'mni tashkil etgan. 2009 yilga nisbatan 2010 yilda 78872095 so'mga ko'paygan. OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyati passiv operatsiyalarining jami 2008-yilda 3486043401 so'mni, 2009 yilda 4382977580 so'mni tashkil etgan.

2.1.7-jadval

Korxona operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Kassa orqali operatsiyalar	687748179	92.85	784847971	92.37	97099792	114.12
2	Pul almashtirish shaxobchalari operatsiyalar	52997015	7.15	64799510	7.63	11802495	112.27
3	Bankamatlar orqali operatsiyalar	-	-	-	-	-	-
	Jami	740745194	100	849647481	100	108902287	114.7

2.1.8-jadval

Korxona operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Kassa orqali operatsiyalar	784847971	92.37	1160947668	94.51	3760996	147.92
2	Pul almashtirish shaxobchalari operatsiyalar	64799510	7.63	67434309	5.49	2634799	104.07

3	Bankamatlar orqali operatsiyalar	-	-	-	-	-	-
	Jami	849647481	100	1228381977	100	378734496	144.58

Yuqoridagi Jadvalni ya'ni OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyati filialining kassa operatsiyalarini tahlil qilish jarayonida quyidagilarni aniqladik. Kassa orqali bo'lgan operatsiyalar 2008 yilga nisbatan 2009 yilga 14,2%ga o'sganligi bilishimiz mumkin. 2010 yilga kelib ham 42,92%ga ortgan. Pul almashtirish orqali shoxobchalari orqali operatsiyalar deyarli 2008-2010 yillarda, tildan yilga o'sganligi quyidagilardan ko'rishimiz mumkin. 2008 yilda pul almashtirish shoxobchalari orqali operatsiyalar 52997015 so'mga, 2009 yilga 64799510 so'mga bajarilgan 2008 yilga nisbatan 2010 yilga ko'p bajarilganini ko'rishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda naqd pulning banklarga to'liq kelib tushmasligi natijasida banklarda naqd pul tushish muammosi mavjud. Bank xizmatlarining yangi turlaridan biri plastic kartochkalar hisoblanib kelgusida shu xizmat turini rivojlantirish Markaziy bank pul kredit siyosatini qo'llab quvvatlash maqsadida plastic kartochkalarni keng miqyosda targ'ib etish muhim hisoblanadi. Lekin chekka tumandagi banklarda bankamot orqali operatsiyalar deyarli past darajada ekanligini yuqorida jadvallardan ko'rishimiz mumkin.

2.1.9-jadval

Bank aktiv operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Naqd pullar	48448179	95.44	584847971	95.46	100099792	120.65
2	Inkassa pullar	924083	0.18	1142380	0.19	218297	123.62
3	Boshqa aktivlar	22256779	4.38	26652977	4.35	4396198	119.75
	Jami	507929041	100	612643328	100	104714287	120.62

2.1.10-jadval

Bank aktiv operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Naqd pullar	584847971	95.46	760947668	94.28	176099697	130.11
2	Inkassa pullar	1142380	0.19	1186676	0.15	44296	103.88
3	Boshqa aktivlar	26652977	4.35	44995647	5.57	18342670	168.82
	Jami	612643328	100	807129991	100	194486663	131.75

Moliyaviy inqiroz davom etayotgan bir paytda O'zbekistonda bank tizimini qo'llab quvvatlash maqsadida davlat tomonidan olib borilayotgan banklarni qo'llab quvvatlash, ularni to'lovlik qobiliyatini oshirish davlatni qo'llab quvvatlashishi natijasida ortib bormoqda. Biz o'rganayotgan bank OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyati filali misolida bankning 2008 -2010 yillardagi faoliyatini o'rganganimizda bankning aktiv operatsiyalarini tahlil qilish jarayonida biz bankning naq pul tushumlari 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 20,65 %ga ya'ni 1000997792 sumga, 2010 yilda 30,1% ya'ni 176099697 sumga ko'payganini ko'rishimiz mumkin. Inkassa qilingan pul tushumlari 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 2362% ga 2010 yilda 3,88 % ga ko'paygan boshqa aktivlar esa 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 4396198 sumga 2009 yilga nisbatan 2010 yilga 18344670 sum ko'paygan. OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyati filialining quyidagi aktiv operatsiyalarining jami 2008 yilda 507929041 sumni tashkil etgan 2009 yilda 612643328 sumni 2010yilda 807129991 sumni tashkil etgan bo'li ular orasidagi o'sish sur'ati 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 104714287 sumga 2009 yilga nisbatan 2010 yilga 194486663 sumga ko'payganligini ko'rishimiz mumkin.

2.2. Bank tizimini rivojlantirishda kredit salohiyati va kredit berish tartibini tahlili

O'zbekiston Respublikasi. Hududida xo'jalik yurutuvchi sub'ektlarda kredit berish tijorat banlari tomonidan "Banklar va banklar faoliyatini to'g'risida"gi qonun asosida boshqa meyoriy hujjatlarga muvofiq ravishda amalga oshiriladi. Kreditlar O'zbekiston Respublikasi. Ning "Korxonalar to'g'risida"gi qonunida asosan kredit uz kapitali va mustaqil balansiga yuridik shaxs huquqiga mustaqil xo'jalik yurutuvchi sub'ektlarga beriladi. Tijorat banklari xo'jalik yurutuvchi sub'ektlarga ularning mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar shartnoma asosida qisqa va uzoq muddatli kreditlar beriladi. kredit mijozning hisob-kitob varag'i joylashgan bankda beriladi. Zarar ko'rib ishlaydigan nolikvid balansga ega bo'lgan xo'jalik yurutuvchi sub'ektlarda kredit berilmaydi. Ilgari berilgan ssudalar esa belgilangan tartibda nobarqarorlik xo'jasizlik va zararlarni qoplash uchun foydalanishga yo'l qoymaydi. Kreditlar muddatiga ko'ra qisqa muddatli, o'ratmuddatli va uzoq muddatli turlarga bo'linadi.

Qisqa muddatli kredit amal qilish muddati 12oydan oshmaydigan ssuda bolib uning muddatining uzaytirilishi kreditlanayotgan tadbirlarni o'tkazish muddati ularniung qoplanishi va boshqa shartlardan kelib chiqqan holda belgilanadi. Qisqa muddatli ssudalar kreditlarning boshqa turlariga nisbatan likvidliroq hisoblanadi.

- O'rat muddatli 1 yildan 3-5 yilgacha beriladi
- Uzoq muddatli kreditlar 3-5yildan ortiq muddatga beriladi

Kreditlar bir necha tamoyillar asosida amalga oshiriladi.

1. Kreditning muddatliligi
2. Kreditning qaytarilishligi
3. Kreditning ta'minlanganliligi
4. Kreditning to'lovligi
5. Kreditning maqsadliligi

Kredit iqtisodiy munosabatning belgilangan tizimi sifatida boshqa pul munosabatlaridan farq qiladi. Ya'ni pulning xarajati qaytarib berish sharti bilan aamlga oshiriladi.

Kreditning keying tamoyili muddatlilik bo'li u qaytarishlilik tamoyili bilan uzviy bog'liq holda bo'ladi. Kreditlarning muddatlilik 2 tomonlam xarakterga ega. Birinchidan kreditning mohiyati vaqtincha foydalanishga berilgan mablag'larning qayatrilishigina bildirib qolmay balki bu qaytarilishni aniq muddatini belgilashni taqozo etadi. Kreditning muddati bir tomondan foydalanishga berilayotgan kredit resurslarini bo'sh turish muddati bilan belgilansa, ikkinchi tomondan qarz oluvchining mablag'larga bo'lgan vaqtinchalik ehtiyojlarning muddatiga bog'liq. Krditlash muddatlilogining bu ikki tomonlama xarakterini nisbatga olinganda vaqtincha foydalanishga berilgan mablag'larning to'liq va belgilangan muddatga qaytarilishini ta'minlash mumkin. Kreditning muddatliligiga rioya qilish banklar uchun ham qarz olubvhilar uchun ham, muhim ahmiytaga ega. Buning hisobiga bank kredut resurslarining aylanishini jadallashtirsalar va ulardan oqilona foydalanishga erishsalar xo'jalik o'z daromoadlarini ko'paytirish va o'z vaqarz mablag'laridab foydalnish samarasini oshirishlari mumkin. Kredit muddatini uzaytirish aksariyat hollarda bankning ruxsati bilan amalga oshiriladi. Kredit mudsdati qarz olingan mablag'karni qaysi davrgacha foydalan ishini hisobga olgan holda belgilanadi.

Qaytarilishi tamoyili kreditning mohiyatini ifodalaydi. Bank tomonidan mijozlarga beriladigan har bir so'm pul mablag'lari bankga qaytarilishi lozim. Qayatrib berishni iqtisodiy asosi sifatida mablag'larning uzviy doiraviy aylanishi hisoblanadi. Qayatrish tamoyilining shunday muhim xususiyati borki, kreditni boshqa Tovar-pul munosabatlarning iqtisodiy kategoriyalridan farqi bo'lagan iqtisodiy kategoriya sifatida ajralib turadi.

Kreditni keying tamoyili-kreditning ta'minlanganligidir. Bunda ssudaning ta'minlanganligi kredit berilishga asosan qarz oluvchining mulki moddiy boyliklar zaxiralari ko'chmas mulk yoki ishlab chiqarish xarajatlari summasiga mos kelishi bilan belgilanadi. Bu o'z navbatida kreditni o'z muddatiga

qaytarilishiga kafolat berilishini ta'minlaydi. Olingan kredit mablag'lari korxonada ishlab chiqarish zaxirasi, tugallanmagan ishlab chiqarish yoki tayyor mahsulot hamda mavjud moddiy boyliklarni ta'minlash uchun beriladi.

2.2.1-jadval

Muddatlar	Rossiya	AQSH	B.Britaniya	Fransiya	O'zbekiston
Qisqa	1 yilgacha	1 yilgacha	3 yilgacha	1 yilgacha	1 yilgacha
O'rta	1-3 yilgacha	1-6 yilgacha	3-10 yilgacha	2-7 yilgacha	1-3 yilgacha
uzoq	3 yildan ortiq	6 yildan ortiq	10 yildan ortiq	7 yildan ortiq	3 yildan ortiq

Bu tamoyil asosan korxonalarga berilgan ssudalar yoki tomonlar majburiyatlari bilan real ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasi da banklar faoliyatining xalqaro banklar faoliyatining xalqaro bank amaliyotiga yaqinlashib borayotgan sharoitida kreditning ta'minlanganligi sifatida Tovar moddiy boylik va xarajatlardan tashqari garovi, kafolat va kafillik kabi shakllari ham amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Ssudaning o'z vaqtida qaytarilishini ta'minlash uchun kredit shartnomasiga ko'ra qarz oluvchi garovga ma'lum qiymatga ega bo'lgan mulkni qoyib rasmiylashtiradi. Agr kreditni oluvchi kreditni o'z vaqtida qaytara olmasa, u holda garovni sotish choralari ko'riladi.

Kreditni yana bir tamoyili haq to'lashlilik. Bunda shartnomaga ko'ra kredit oluvchi korxona o'z ehtiyoji uchun kreditga olingan pul mablag'laridan vaqtinva foydalanganligi uchun bankka belgilangan haqni to'lashi lozim. Bank muassasalari kredit foizi hisobidan o'z xarajatlarini qoplaydilar.

Kreditlash ob'ekti-bu qarzga olingan summa va uning qaysi obekt Tovar moddiy boyliklar xarajtlar va hokazoga yo'naltirilganligini anglatadi.

Kreditlash sub'ektlariga ya'ni qarz oluvchi bo'lib mulkchilik turidan qat'iy nazar bank ishonchini qozongan, ma'lum moddiy va huquqiy kafolatlarga ega foiz to'lash va kreditni o'z vaqtida qayatrishga rozi bo'lgan sub'ektlar bo'lishi mumkin.

Jahon amaliyotida bank kreditlarini yagona umumlashtirilgan tasnifi yo'q. chunki kreditlarni turli shakllari har bir mamlakatni iqtisodiy rivojlanish darajasiga, uning urf-odatlariga, aholi orasida ssudalrni berish va qaytarish tarixan shakllangan. Usullarga bog'liq bo'ladi. Bank kredit operatsiyalrini tasniflash mezonlari:

1. Bank kreditlarini qarz oluvchilarning guruhlari boyicha tasniflanishi mumkin: bank kreditlarini oluvchilari bo'lib hukumat, boshqa banklar, xo'jalik sub'ektlari, moliyaviy tashkilotlar va aholi hisoblanadi.

2. Kredit maqsadi yoki qaysi sohaga yo'naltirilishi boyicha sanoat, qishloq xo'jaligi, savdo institsion, iste'mol va boshqa kreditlarga bo'linadi.

Bank kreditlari ishlatilishi sohasi boyicha asosiy kapitalni moliyalashtirish uchun yoki aylanma kapitalni moliyalashuchun beriladi.

3. Hajmi boyicha kreditlar katta, o'rat va kichik guruhlarga bo'linadi. Lekin xalqaro amaliyotda bu kreditlarni yagona o'lchov mezoni yo'q. XVF, YTTBning nuqtai nazaridan 10000 AQSH dollargacha bo'lgan summadagi kreditlar kichikm kreditlarga kiradi.

4. Qaytarilish muddati boyicha kreditlar talab qilinguncha va muddatli bo'ladi. Muddatli kreditlar qisqa va uzoq muddatli bo'ladi. Ssudalarni bum mezon boyicha turli mamlakatlarda farqlanadi. Aksariyat banklar qisqa va uzoq muddatli kredit berish bialn shug'ullanadi.

5. Ta'minlanganligi boyicha ta'minlangan va ta'minlanmagan kreditlarga bo'linadi.

Ta'minlangan kreditlar ta'minlanganlik harakatiga qarab quyidagilarga bo'linadi:

- Garovli
- Kafolatlangan
- Sug'urtalanganlik
- Boshqalar

Ta'minlanmagan kreditlar ishonchli (blankali) deb ham nomlanadi.

Ta'minlanmagan kreditlar qarz oluvchining obro'sini va uning daromadini darajasini baholashdan keyingina beriladi.

Kreditning sifati past bo'lganda ham u ta'minlanmagan kredit deb yuritiladi. Bunda kreditlar boyicha kreditning qaytmaslik riski yuqori bo'ladi.

6. Berilish usullari boyicha kreditlar qoplash uchun va to'lov kreditlarga bo'linadi. Birinchi holatda kredit qarz oluvchining hisob varag'iga xarajatlarini qoplash o'tkaziladi. Bunda avans mablag'larini o'tkazish ham, naarda tutiladi. Ikkinchi holatda bank ssudasi bevosita naqd puliz hisob-kitoblarga hisovhujjatlarini berish uchun beriladi. Shu bilan birga bir martalik kreditlar ham beriladi. Ya'ni shartnomada belgilangan muddat va summada taqdim etiladi biroq ko'pchilik mamlakatlarda kredit liniyalari keng qo'llaniladi.

7. Bank kreditlarini qayatrish tartibi boyicha 2 guruhga ajratish mumkin. 1-guruhga bir vaqtda qaytariladigan kreditlar, 2-guruhga bir necha muddatda bo'lib-bo'lib to'lanadigan kreditlar kiradi.

Odatda yuridik shaxslar va aholiga xorijiy ehtiyojlarni qoplash uchun naqd pul mablag'lari kerak bo'lganda beriladigan qisqa muddatli kreditlar bir vaqtda qaytariladigan kreditlar kiradi.

Bir necha muddatda qayatriladigan kreditlar bu ikki yoki undan ortiq to'lovlar bilan amalga oshiriladigan ssudalar hisoblanadi. Bu guruhga turli xil kreditlar: tijorat, ochiq schot boyicha, veksel, lizing, factoring, farfeyting va boshqalar kiradi.

Bozor iqtisotiyoti rivojlangan mamlakatlarda bir necha muddatda qaytariladigan kreditlar yuridik va jismoniy shaxslaraga tovarlar beriladigan o'rta va uzoq muddatli kreditlashda qo'llaniladi.

Jahon moliya bozorlarida investitsiya loyihalrini amalga oshirish uchun kreditlar bir necha muddatlarda qaytarilishlik sharti bilan beriladi.

8. Foiz stavkalarining turlari boyicha bank kreditlarini 2 guruhga bo'lish mumkin; qat'iy foizlardagi kreditlarga va suzuvchi foiz stavkalaridagi kreditlarga.

Ssudalar kreditlashning butun muddatiga beriladigan va qayta ko'rib chiqilmaydigan qat'iy foiz stavkalri shartlarida berilishi mumkin.

Qarz oluvchi bu holatda foiz stavkalari bozorlarida konyuktura o'zgarishiga qaramasdan kreditdan foydalanganligi uchun o'zgaras kelishilgan stavkada foiz to'laydi. Bu ham kreditorga, ham qarz oluvchiga qulay, chunki ikkala tomon ham berilgan kreditdan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan o'z daromad va xarajtlarini hisoblab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi. Qat'iy foiz stavkalari odatda qisqa muddatli kreditlashda qo'llaniladi.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda kreditlarni berishda qat'iy va suzib yuruvchi foiz stavkalrining har ikkalasi ham keng qo'llanilmoqda.

Suzib yuruvchi fopiz stavkalri-bu kredit bozorlarda vujudga keladigan holatlarga bog'liq bo'lgan doimiy o'zgaradigan foizn stavkalaridir.

9. Kredit qaysi valyutada berilishiga qarab ham guruhlarga bo'linadi. Odatda tijorat banklari kreditlarni milliy valyutada yoki chet el valyutasida berilishi mumkin. O'zbekistonda milliy valyuta va chet el valyutasidagi kreditlar ko'p qo'llanilmoqda.

10.Kreditlar soni boyicha kreditlar quyidagi guruhlarga bo'linishi mumkin:

- Yagona bank beradigan kreditlar
- Sindikatlashgan kreditlar
- Parallel kreditlar

Amaliyotda bir bank tomonidan beriladigan ssudala keng tarqalgan.

Sindikatlashgan kreditlar-birlashgan ikki yoki undan ortiq kreditorlar birqarzdorga kerdit taqdim etadi.

Amaliyotda ikki yoki undan ortiq banklar qarz oluvchiga parallel kreditlar berish holatlarda ham bo'lishi mumkin. Sindikatlashagan kreditdan farqli o'laroq bu holatda mijoz bilan har bir bank alohida ish olib boradi. So'ngra esa umumiy kredit shartnomasini tuzadilar.

2.2.2-jadval

Bankning kredit operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Berilgan qisqa muddatli kreditlar	948891004	31.71	1047198400	26.91	98307396	110.36
2	Berilgan o'rta muddatli kreditlar	-	-	-	-	-	-
3	Berilgan uzoq muddatli kreditlar	2043718004	68.29	2843972174	73.09	800254170	139.16
	Jami	2992609008	100	3891170574	100	9898561566	130.03

2.2.3-jadval

Bankning kredit operatsiyalari tahlili (ming so'm)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil		2017 yil		O'zgarishi	
		summa	%	summa	%	summa	%
1	Berilgan qisqa muddatli kreditlar	1047198400	26.91	1895016080	36.14	847817680	180.96
2	Berilgan o'rta muddatli kreditlar	-	-	-	-	-	-
3	Berilgan uzoq muddatli kreditlar	2843972174	73.09	3347817	63.86	5038452	117.72
	Jami	3891170574	100	5242833480	100	1351662906	134.74

Bankning kredit operatsiyalari 2008 yilga nisbatan 2009 yilga berilgan qisqa muddatli kreditlar nisbatan 98307396 so'mga o'sganligi, 2010 yilga kelib ham berilgan qisqa muddatli kreditlar 80.96% ga ya'ni 847817680so'mga

ko'payganligini ko'rishimiz mumkin. O'rat muddatli kreditlar ham xuddi shunday yildan yilga bajarilayotganligini ko'rish mumkin. Jadvaldan berilgan uzoq muddatli kreditlar bank kresitlarini katta qismini tashkil etgan. 2008 yilda 64.64%ni tashkil etib berilgan uzoq muddatli kreditlar 2009 yilga 72.49 %ni, 2010 yilga kelib 63.28%ni tashkil etgan. Bu esa banklarni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash natijasida bank faoliyati yildan yilga kengayib bormoqda. OATB "Qishloq Qurilishi Banki" Samarqand viloyatining jami berilgan kreditlari 2008 yilda 3021309008 so'm, 2009 yilda 3923170574 so'mni tashkil etgan. 2008 yilga nisbatan 2009 yilda bank kredit resurslari 901861556 so'mga ko'paygan. 2010 yilga 5290833 so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2009 yilga nisbatan 2010 yilda 1367662906 so'mga ko'paygan.

2.3. Bank resurslarini tashkil qilish va ularnin miloyalashda investtsiyalarni rolini kuchaytirish.

Mamlakatimiz prezidenti O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi qabul qilinganligining 18 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda qilgan ma'ruzalarida “ bugun biz yashayotgan globallashuv va tobora kuchayib borayotgan raqobat asrida faqat chuqur islohotlar va modernizatsiya yo'lidan tinimsiz va qatiyat bilan rivojlanib boorish natijasida o'z oldimizga qoygan istiqbolli maqsadlarga-taraqqiy topgan, farovon yashayotgan demokratik davlatlar qatoriga kirish, xalqimiz uchun munosib hayot darajasini ta'minlashga erisha olamiz” deb ta'kidlagan edilar.

Ushbu maqsad yo'lida tijorat banklari roli va ahamiyatini yuksak baholagan holda, mamlakatimiz rahbari oldimizga tijorat bankalarining investitsiyaviy loyihalarini moliyaklashtirishdagi ishtiropkini yanada kuchaytirish, tavakkalchiliklarni baholash va ekspertiza qilish tizimini takomillashtirish orqali kredit portfeli sifatini yaxshilash va doimiy o'sishini ta'minlash, kreditlar boyicha muomila qarzdorlikning shakllanishiga yo'l qoymaslik yuzasidan oldindan ogohlantirish choralari ko'rish boyicha vazifalar va aniq marralarini belgilab berdilar. Tijorat banklari passiv operatsiyaalrining asosan 4 ta shakli mavjud.

1. Tijorat banklari qimatbaho qog'ozlarini muomalag chiqarish yo'li bilan resurslar yig'ish
2. Bank foydasi hisobidan har xil fondlar tashkil qilish yoki fondler summasini oshirish
3. Boshqa kreditorlarning mablag'larini jalb qilish
4. Deposit operatsiyalarini amalga oshirish

Tijorat banklarining resurslari bankning o'z mablag'lari jalb qilingan va emitentlashgan mablag'lar hisobidan shakllanadi.

Banklarning ustav kapitali so'mmasi bank ustavida ko'rsatiladi va ishini boshlashning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi.

Banklarning tashkil qilishning shakllariga qarab bankning ustav kapitali ham har xil tashkil qilinadi. Agar bank aksiyadorlik jamiyati tariqasida tashkil bo'lsa,

ustav kapitali summasi qonun yo'li bilan chegaralanmaydi. Banklarning barqaror faoliyatini ta'minlash maqsadida uning minimal miqdori belgilab beriladi. Muddatli qoyilmalarning terlaridan biri-mablag'larni jalb qilishning aniq qayd etilgan vaqtda mo'ljallangan deposit sertifikatlari hisoblanadi. Ko'pgina mamlakatlarda aholi bo'sh pul mablag'larini banklarga jalb etishni jonlashtirish maqsadida banklarga turli imtiyozlar tizimi qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2000 yil 19-maydagi 195-sonli qarorida "tijorat banklarining daromad solig'ini hisoblab chiqishda soliq solinadigan baza jismoniy shaxslarning muddarli omonatlarining ko'paygan summasiga kamaytirilishi belgilab qoyilgan. Bunda, soliqlar to'lashdan bo'shaydigan mablag'lar omonatlar boyicha foiz stavkalarini oshirishga maqsadli yo'naltirilishi shart".

2.3.1-jadval

Bank resurslari tarkibi

№	Ko'rsatkichlar	Bank № 1	Bank № 2
1.	O'z mablag'lari-jami jumladan	17.4	7.2
1.1.	Ustav fondi	3.9	1.3
1.2.	Boshqa fondler	9.4	3.2
1.3.	Joriy yildagi taqsimlanmagan foyda	4.1	2.7
2.	Jalb qilingan mablag'lar jami jumladan	82.6	92.8
2.1.	Muddatli depozitlar	76.9	70.1
2.2.	Muddatsiz dipozitlar	4.3	4.3
2.3.	Aholi qo'yilmalar	0.3	0.4
2.4.	Sertifikatlar veksellar	1.1	-
2.5.	Banklararo kreditlar	-	18.0

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki alohida tijorat banklarining resurslari, strukturasi sezilarli farq qiladi.

1-bankning o'z mablag'lari 2-banknindan 2 marta ortiq. Birinchi bankda ustav fondi 3,9 %ni, o'z mablag'lari summasining 22,3%ni tashkil etgan. 2-bankda

ustav fondi 1,3%ni ya'ni o'z mablag'lar summasini 18%ni tashkil etgan. 1-bank esa aksariyat hollarda mijozlarining resurslari bilan ishlagan.

Bu o'zgarishlarning bo'lishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi. Bular :

- Banklararo kredit bozorida banklarning faol ishtirok etishini ta'minlanishi va bu o'z navbatida kredit riskini kamaytirganligini;
- Iqtisodiyotda yo'lovsizlik muammosining mavjudligi va kredit qaytarilmasligi oqibatida tijorat banklarining zarar ko'rish imkoniyati oshishi;
- Aholi qo'lida omonatlarni o'sishi;
- Koorparativ qimmatli qog'ozlar bozorining yetarli darajadagi rivojlanmaganligi va boshqalar;

2.2.3-jadval

Tijorat bankining resurs bazasi va undan foydalanish to'g'risida ma'lumot

№	Ko'rsatkichlar	Минг сўм	%
	Bankning resurs bazasi. bankning o'z mablag'lari		
1.	Bank kapitali-jami (30000 k 29830 x.v.)-shu jumladan	226209	33.1
	Aksiyadorlik kapitali (30300 k 29830 x.v.)	82739	12.0
	Qo'shimcha kapital (30600 x.v.)	0	0
	Rezerv kapital (30900 x.v.)	40254	6.0
	Taqsimlanmagan foyda (31200 x.v.)	103216	15.1
	Vositachilik qiymatini baholashda shu jumladan	0	0
2	Jalb qilingan depozitlar shu jumladan	170989	25.1
	Talab qilinguncha qadar (20200 x.v.)	109794	16.1
	Jamg'arma (20400 x.v.)	10957	1.6
	Muddatli (20500 x.v.)	17159	2.5
3	Mijozlarning boshqa depozitlari (22600 x.v.)	1614	0.3
4	Bashqa banklarning depozitlari va vikillik schyotidagi qoldiq (21000)	0	0

5	Chiqariladigan qimmatli qog'ozlar (23600 x.v.)	0	0
6	Forvard-valyuta kursi (22800 x.v.)	0	0
7	Boshqa majburiyatlar (29800 x.v. 29830 x.v.)	1259	0.2
8	Kliring transaksiyalari (23200-23204, 23208, 23210, 23212, 23218, 23220 x.v.)	0	0
9	Boshqa passivlar (22200 k 23220 x.v.)	30206	4.4
10	Bankning jami o'z ixtiyorida bo'lgan resurs bazasi (1+2+3+4+5+6+7+8+9) qatorlar	397198	58.2
11	Sotib olingan resurslar jami: (21600+21800+22000 x.v.)	285674	41.8
	Markaziy bankdan (21602, 21802, 22002 x.v.)	187333	27.4
	Moliya vazirligidan (21610, 22010 x.v.)	0	0
	Banklararo pul bozorida (21606, 21806)	0	0
	Nobyudjet fondlardan (21605, 21805, 22005 x.v.)	0	0
12	Xukumat hisob varaqalari (23400 x.v.)	40430	5.9
	Bankning jami resurs bazasi (10k 11k 12) qatorlar	682872	100

2.3.2 jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki tijorat banki resurs bazasining 3.1% bankning o'z mablag'lari, ya'ni bank capital va taqsimlanmagan foydasiga to'g'ri keldi. Bank ixtiyorida bo'lgan resurslarning 25.1% jalv qilingan depozitlarga to'g'ri keladi. Shunday qilib bank ixtiyorida bo'lgan o'zi yig'gan resurslar jami 58.25% tashkil qiladi. Bank tomonidan sotib olingan resurslar esa 41,9%ni tashkil qiladi. Markaziy bankdan olingan kredit resurslarini 8,5 %ni Moliya Vazirligidan olingan resurslarni 5,9% hukumat hisob varag'idan bo'lgan resurslarni tashkil qiladi.

2.3.2 jadval

Bank resurslarining ishlatilishi

№	Bank resurslarning yoʻnalishi		
1	Gʻaznadagi mablagʻlar va qimmatbaho metallar (10100 k 10900 x.v.)	88491	12.9
2	Markaziy bankdagi majburiy rezerv zaxiralar (10309 x.v.)	0	0
3	Boshqa banklardagi vakillik hisob varaqlaridagi mablagʻlar va depozitlar (10500 x.v.)	0	0
4	Sotib olingan qimmatli qogʻozlar (10700, 11300 x.v.)	0	0
5	Faktoring operatsiyalar (11100 x.v.)	0	0
6	Banklararo kreditorlar (12100+13300 x.v.)	0	0
7	Hukumatga ajratilgan kreditlar (12300 x.v.)	0	0
8	Sof kredit quyilmalar (12500, 12600, 12700, 12900, 13100, 13700, 13800, 13900, 14000, 14300, 14900, 15100, 15300, 15500, 15700 x.v.)	42915	62.9
9	Sof investitsiyalar (15600 x.v.)	0	0
10	Bank mulki (16500, 17700, 19921, 19923)	43876	6.4
11	Forvardlar va valyutaviy holat (16900, 17100 x.v.)	0	0
12	Tranzit hisob varaqlari (17300 x.v.)	0	0
13	Hukumat hisob varaqlari (17500 x.v.)	0	0
14	Boshqa aktivlar (19900+16100+16300-19921, 19923 x.v.)	121300	17.8
15	Jami qoʻyilmalar (1+2+3+4+5+6+7+8+9+10+11+12+13+14)	682818	0
16	Ortiqcha boʻsh resurslar (1-boʻlim 13 k 2-boʻlim 15 k)		54
17	Vakllik hisob varagʻidagi qoldiqlar (10301 x.v.)	60112	
18	Moliya vazirligidagi fondagi mablagʻlar (23204, 23208, 23210, 23212, 23218, 23220 x.v.)	59354	

19	Vakillik hisobvarag'idagi ortiqcha (bo'sh) mablag'lar (17 k 18 k)	758	
20	Vakillik hisob varaq nolikvidliligi (18 k 17 k)	0	

2.3.3 jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatib turibdiki tijorat banki resurslarining bir qismi bankning g'aznadagi mablag'larni va boshqa operatsiyalarni amalga oshirishga yo'naltirilsa mablag'larning asosiy qismi kredit berish uchun sarflanadi. Ya'ni resurslar hisobidan berilgan sof kreditlar salmog'I mablag'lar sarfidan 62.9%ni tashkil qiladi. Mablag'ning 17.8% boshqa aktivligiga yo'naltirilgan hamda undan tashqari 54 ming so'm miqdorida ortiqcha resurslar mavjud. Vakillik hisob varaqasidagi bo'sh mablag'lar 758 ming so'mni tashkil qiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Fuqarolarning banklardagi omonatlarini himoyalash kafolatlari to'g'risidagi" qonunning 8-moddasida bir yo'la to'lanadigan va calendar badallar banklarning fondga to'lanadigan majburiy badallarchegirib tashlanadi.

Bundan ko'rinib turibdiki banklarning deposit operatsiyalari rivoji uchun katta imkoniyatlar yaratildi va banklar bu sohada yuqori natijaga erishmoqda. Albatta bu sohada erishilgan muvoffaqiyatlar quvonarlidir. Lekin fikrimizcha hali bu sohada erishilgan muvaffaqiyatlar quvonarlidir.

Aholining bo'sh pul mablag'akrini banklarning depozitiga qabul qilish uchun banklar tomonidan joriy etilgan deposit turlarini, foiz hisoblash tartiblarini soddalashtirilgan holda keng xalq ommasiga tushunarli qilib ishlab chiqish, ularning bo'sh pullarini banklarda saqlashning afzalliklari to'g'risida ommaviy axborot vositalari orqali kengko'lamda reklama va tashviquot ishlarini tashkil etish, shuningdek, banklar berayotgan bunday reklamalarni bepul yoki imtiyozli ravishda e'lon qilishini joriy etish zarur.

Yuqorida biz aholiningbo'sh pul mablag'lariningturli xil depozitlarga jalbqlishning iqtisodiyot uchun qancgalik muhim ekanini aytib o'tdik. Lekin banklarda aholining bo'sh pul mablag'larini qabul qilishga yetarlicha imkoniyat,

qulay shart sharoit, aholiga tez va sifatli xizmat ko'rsatish joriy etilmas ekan. Aholining bo'sh pul mablag'larini qanday yo'l bilan jozibadaor depozitlarga jalb qilish mumkin?

Bu borada rivojlangan G'arb mamlakatlarida tashkil quilingan ish uslublarini keng o'rganishimiz va zarur xulosalar chiqarishimiz mumkin deb hisoblayman.

M-n, Germaniya omonat kassalarining ish faoliyatida foyda olish asosiy maqsad emas balki aholiga ijtimoiy va boshqa yo'nalishlarga qulayliklar yaratishni o'z oldiga maqsad qilib qoyadilar. Shunga qaramasdan foyda ko'rsatkich omonat kassalari uchun muhim ahamiyatga ega. U hozirgi vaqtda banlarning iqtisodiy yuksalishi asosiy manbaidir.

Xorijiy bankamaliyotida plastic kartochkalar yordamida operatsiyalar aholi bo'sh pul mablag'larini banklarga jalb etish va pul mablag'larini bank orqali yo'nalishini taminlovchi manba bo'lib xizmat qiladi. Huddi shu yo'nalishda ish tashkil qilish va rivojlantirish boyicha O'zbekiston Respublikasi hududida meyoriy huquqiy baza yaratildi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tijorat banklari zimmasiga 2002 yil 1-oktiyabrgacha kredit plastic kartochkalar muammolariga chiqarish yuizasidan majmuaviy chora tadbirlarni ishlab chiqish 2003 yil yanvardan boshlab esa Toshkent shahrida tajriba tarzida plastic kartochkalardan foydalanish yo'li bilan ish haqi to'lashga bosqichma bosqich o'tish vazifasini yuklatildi. Tijorat banklari chakana savdo va xizmatlar ko'rsatish bilan shug'illanuvchi xo'jalik yurituvchi subektlar bilan birgalikda tovarlar va xizmatlar haq to'lash sifatida plastic debit kartochkalari qabul qilishni taminlovchi terminlar tarmog'ini kengaytirish to'g'risidagi qaror qabul qilindi. Qarorning asl mohiyati nima iqtisodiyotga tasiri shuningdek plastic kartochkalar nima uning afzalliklari kamchiliklari nimalardan iborat.

Plastik kartochkalar debet va kredit turlariga bo'linadi. Shuningdek ularni magnit va mikrokontrollirli turlarga ham ajratish mumkin.

Faoliyat ko'rsatayotgan banklar ustav kapitali talablar iqtisodiy ahvol va bankning moliyaviy holatidan kelib chiqib markaziy bank tomonidan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi hududida o'z shuba bankkini ochishini yoki bu yerdagi bank ustav kapitalidagi ishtirok qilish maqsadi bildirgan norezident bank ustav kapitali 30 mln AQSH dollari ekvalintining teng summadan kam bo'lmasligi kerak.

Bankning tasviji shakliga qarab ustav kapitalini oshishi mumkin. Aksionerlik jamiyati ko'rinishidagi tijorat banklar o'z ustidan kapitalini oshirishlari uchun qo'shimcha miqdorda aksiyalar chiqarishlari va ularni yuridek va iqtisodiy shaxslar orasida tarqalishi mumkin.

Ma'suliyati cheklangan jamiyat ko'rinishida tashkil topgan banklar o'zlarini ustav kapitallarini yoki qo'shimcha ishtirokchilarni ulushini oshirish orqali ko'paytirishlari mumkin.

III-BOB. “Qishloq Qurilish Bank” mijozlari uchun kredit qarzlarini kuzatib borish va to’lovlarni amalga oshiruvchi tizim tavsifi

3.1. Axborot tizimi tushunchasi

Axborot tizimi tushunchasini kiritishdan oldin tizim (sistema) deganda nimani tushunishimizni aniklab olaylik. Tizim (sistema) deganda, yagona maksad yulida bir vaktning uzida xam yaxlit, xam uzaro boKlangan tarzda faoliyat kursatuvchi elementlar (ob'ektlar) majmuasi tushuniladi. Demak, xar kanday tizim biror-bir anik maksad yulida xizmat kiladi. Masalan, sizga ma'lum bulgan shaxar telefon tarmoklari tizimi, insondagi yurak kon-tomir tizimi, asab tizimi va boshkalar sun'iy yaratilgan va tabiiy tizimlarga misol bula oladi. Ularning xar biri tizimga kuyiladigan barcha shartlarga javob beradi, ya'ni, xar biri uziga xos yagona maksad yulida faoliyat kursatadi va tizimni tashkil etuvchi elementlardan iborat. Kuyidagi jadvalda elementlari va asosiy maksadi kursatilgan xolda tizimlarga yana bir nechta misollar keltirilgan.

Informatikada «tizim» tushunchasi kuprok texnik vositalar, asosan, kompyuterlar va murakkab ob'ektlarni boshkarishga nisbatan ishlatiladi. «Tizim» tushunchasiga «axborot» suzining kushilishi uning belgilangan funktsiyasini va yaratilish maksadini anik aks ettiradi.

Axborot tizimi — belgilangan maksadga erishish yulida axborotni yiKish, saklash, kayta ishlash va uzatish uchun kullaniladigan usullar, vositalar va shaxslarning uzaro boKlangan majmuasidir.

Axborot tizimlari jamiyat paydo bulgan paytdan boshlab mavjud bulgan, chunki rivojlanishining turli bos-kichida jamiyat uz boshkaruvi uchun tizimlashtirilgan, oldindan tayyorlangan axborotni talab etgan. Bu, ayniksa, ishlab chikarish jarayonlari — moddiy va nomoddiy ne'matlarni ishlab chikarish bilan boKlik jarayonlarga tegishlidir. Chunki ular jamiyat rivoji uchun xayotiy muxim axamiyatga ega. Aynan ishlab chikarish jarayonlari tezkor takomillashadi. Ularning rivojlanib borishi bilan bosh-karish xam murakkablashadiki, uz navbatida, u axborot tizimlarini takomillashtirish va rivojlantirishni

rag'batlantiradi. Shu sababli, avvalo, boshkaruv tizimi nima ekanligini bilib olaylik.

Kibernetik yondashuvga muvofik boshkaruv tizimi boshkaruv ob'ekti (masalan, korxonalar, tashkilotlar va xokazo) va boshkaruv sub'ekti, boshkaruv apparati yilindisini uzida namoyon etadi. Boshkaruv apparati deganda maksadlarni shakllantiruvchi, rejalarni ishlab chikuvchi, kabul kilingan karorlarga talablarni moslashtiruvchi, shuningdek, ularning bajarilishini nazorat kiluvchi xodimlar tushuniladi. Boshkaruv ob'ekti vazifasiga esa boshkaruv apparati ishlab chikkan rejalarni bajarish kiradi, ya'ni boshkaruv tizimining uzi aynan mana shu ishlarni amalga oshirish uchun tuzilgandir.

Boshkaruv tizimining ikkala komponenti tuKri (T) va aks (A) alokalar bilan boKlangan. TuKri aloka boshkaruv apparatidan boshkaruv ob'ektiga yunaltiriladigan axborot okimida ifodalanadi. Aks aloka teskari yunalishda yuboriluvchi kabul kilingan karorlarning bajarilishi xakidagi xisobot axboroti okimida uz aksini topadi.

Axborot okimlari (T va A), kayta ishlash vositalari, ma'lumotlarni uzatish va saklash, shuningdek, ma'lumotlarni kayta ishlash buyicha operatsiyalarni bajaruvchi boshkaruv apparati xodimlarining uzaro alokasi ob'ektning axborot tizimini tashkil etadi.

Axborot tizimlari nafakat axborotni kayta ishlash va saklash, yozuv-chizuv ishlarini avtomatlashtirish, balki karorlarni kabul kilish (sun'iy intellekt usullari, ekspert tizimlari va xokazolar), zamonaviy telekommunikatsiya vositalari (elektron pochta, telekonferentsiyalar), yalpi va lokal xisoblash tarmoklari va boshkaruvning yangi uslublaridan foydalanish xisobiga boshkaruv ob'ekti faoliyati samaradorligini oshiradi va shu maksadda keng kullaniladi.

Axborot tizimlarining avtomatlashtirilgan va avtomatik turlari ma'lum. Avtomatlashtirilgan axborotlar tizimida boshkarish yoki ma'lumotlarni kayta ishlash funktsiyalarining bir kismi avtomatik ravishda, kolgani esa inson tomonidan bajariladi.

Avtomatik axborotlar tizimida boshkarish va ma'lumotlarni kayta ishlashning barcha funktsiyalari texnik vositalarda, inson ishtirokisiz amalga oshiriladi (masalan, texnologik jarayonlarni avtomatik boshkarish).

Kullanish soxasiga karab axborot tizimlarini kuyidagi sinflarga ajratish mumkin:

- ilmiy tadvikotlarni avtomatlashtirish va boshkarish;
- loyixalashtirishni avtomatlashtirish;
- tashkiliy jarayonlarni boshkarish;
- texnologik jarayonlarni boshkarish.

Ilmiy tadvikotlarni avtomatlashtirish va boshkarishda axborot tizimlari ilmiy xodimlar faoliyatini avtomatlashtirish, statistik axborotni taxlil etish, tajribalarni boshkarish uchun muljallangan.

Loyixalashtirishni avtomatlashtirishda axborot tizimlari yangi texnika (texnologiya) ishlab chikaruvchilar va muxandis loyixachilar mexnatini avtomatlashtirish uchun muljallangan.

Tashkiliy boshkaruvda axborot tizimlari — shaxslar funktsiyalarini avtomatlashtirish uchun muljallangan. Bu sinf-ga xam sanoat (korxonalar), xam nosanoat ob'ektlari (bank, birja, sukurta kompaniyalari, mexmonxonalar va xokazolar) va ayrim ofislar (ofis tizimlari)ni boshkarishning axborot tizimlari kiradi.

Texnologik jarayonlarni boshkarishda axborot tizimi turli texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish uchun muljallangan (moslashuvchan ishlab chikarish jarayonlari, metallurgiya, energetika va xokazolar).

Dastlabki axborot tizimlari 50-yillarda paydo buldi. Bu yillarda ular maosh xisob-kitoblarini kayta ishlash uchun muljallangan bulib, elektromexanik buxgalterlik xisoblash mashinalarida amalga oshirilgan. Bu koKoz xujjatlarni tayyorlashda mexnat va vakti bir kadam kiskartirishga olib kelgan.

60-yillarda axborot tizimlariga munosabat butunlay uzgardi. Bu tizimlardan olingan axborot davriy xisobot uchun kupgina parametrlar buyicha kullana

boshlandi. Buning uchun tashkilotlarga kuppina funktsiyalarga ega bulgan EUM lar talab etila boshlandi.

70—80-yillarda axborot tizimlari karorlarni kullab-kuvvatlovchi va tezlashtiruvchi jarayonga ega bulgan nazorat boshkaruvi vositalari sifatida keng foydalanila boshlandi.

80-yillar oxiridan boshlab, axborot tizimlaridan foydalanish kontseptsiyasi yanada uzgarib bormokda. Ular axborotning strategik manbai bulib kolmokda va istalgan soxada tashkil etishning barcha darajalarida foydalanilmokda. Bu davrning axborot tizimlari axborotni o'z vaktida berib, tashkilot faoliyatida muvaffakiyatga erishishga yordam bermoqda.

3.2. Dastur tavsifi va undan foydalanish.

Ushbu axborot tizimi Qishloq Qurilishi Banki jismoniy va yuridik mijozlari uchun mo'ljallangan bo'lib. Bunda bankdan kredit olib foydalanayotgan mizozlar ma'lumotlar qayd qilib boriladi. Bizga ma'lumki dastlab barcha ma'lumotlar qog'oz ko'rinishida saqlangan fan texnika rivoji natijasida bugungi unga kelib barcha ma'lumotlar electron ko'rinishida saqlanmoqda. Bu bir qancha qulayliklarni keltirib chiqadi.

3.1- rasm. Qishloq qurilish bankining rasmiy veb sayti.

Ushbu veb saytdan foydalanuvchilar bank haqidagi barcha ma'lumotlarni olishlari va ko'rsatiladigan hizmat turlari bilan tanishishlari mumkin.

3.3- rasm. Jismoniy shaxslarga kredit oynasi.

Ushbu oyna mazkur bankning asosiy veb saytida joylashgan bo'lib undan mijozlar va boshqa bankga qiziqqan shaxs yoki tashkilot ma'lumotlar olishlari mumkin.

Tizimga kirish

Foydalanuvchi nomi:

Parol:

3.4-rasm. Tizimga kirish oynasi.

Ushbu oyna orqali tizimga kiramiz va undagi ma'lumotlardan foydalanamiz. Tizim ma'lumotlari maxfiy bo'lganligi sababli tizim maxsus parol va login bilan himoyalangan.

Bosh sahifa

Bosh sahifa

BOSH SAHIFA

KREDIT

QARZ OLUVCHI

TO'LOVLAR

CHIQUISH

O'tgan to'lovlar

Kredit №	Tekshirish sanasi	Miqdori	Nomi	To'lov #
28	2012-05-13	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	12
28	2012-04-28	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	11
28	2012-04-13	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	10
28	2012-03-29	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	9
28	2012-03-14	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	8
28	2012-02-28	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	7
28	2012-02-13	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	6
28	2012-01-29	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	5
28	2012-01-14	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	4
28	2011-12-30	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	3
28	2011-12-15	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	2
28	2011-11-30	□ 9583.33	Alimov, Jamshid	1

3.5-rasm. Tizim bosh oynasi.

Ushbu oynada tizimning ichki bosh oynasi joylashgan bo'lib ushbu oyna Bash sahifa, Kredit, Qarz oluvchilar yani kredit oluvchilar, To'lovlar va chiqish kabi menyulardan tashkil topgan bo'lib tizimdan foydalanuvchi o'ziga kerakli menyuga kirib foydalanishi mumkin.

Borrower / View all

Qarz oluvchi

HOME

LOAN

BORROWER

PAYMENTS

LOGOUT

Ismi	Manzili	Aloqa #	Taxrirlash	O'chirish
Alimov, Jamshid	Samarqand shahar	+99899 2222222		
Hatamov, Jasur	Samarqand shahar	+998976666666		
Salimov, Kamol	Samarqand shahar	+998935555555		
Salohiddinov, Shuhrat	Samarqand shahar	+998935555555		

3.6-rasm. Kredit oluvchilar va kredit olgan mijozlar ro'yxati.

Borrower / Add new

Qarz oluvchini qo'shish

HOME

LOAN

BORROWER

PAYMENTS

LOGOUT

Shaxsiy ma'lumotlar

* Ismi:

* Familyasi:

* Otasining ismi:

* yoshi:

* Tug'ilgan sana:

Fuqarolik holati:

Aloqa ma'lumotlari

* Manzil:

* Telefon:

Email:

Ish joyi haqida ma'lumot

* Ish holati:

Tashkilot:

Lavozimi:

Oylik daromadi:

Saqlash

3.7-rasm. Kredit oluvchi mijozlarning ma'lumotlarini kiritish oynasi.

Kredit tizimi

Payments / received

HOME

LOAN

BORROWER

PAYMENTS

LOGOUT

To'lovlar

Received To'lovlar (Sarlash)

Batafsil

Kredit #	Jarayon sanasi	Qabul qilingan sum	Xand nomi	Qayta ishlangan	To'lov #
27	2017-11-18 11:16:02	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	12
27	2017-11-18 11:15:51	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	11
27	2017-11-18 11:15:45	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	10
27	2017-11-18 11:15:38	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	9
27	2017-11-18 11:15:33	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	8
27	2017-11-18 11:15:26	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	7
27	2017-11-18 11:15:21	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	6
27	2017-11-18 11:15:15	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	5
27	2017-11-18 11:15:09	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	4
27	2017-11-18 11:15:04	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	3
27	2017-11-18 11:14:53	1916.67	Salimov, Kamol	ambet	2

3.8-rasm. To'lovlar oynasi.

Kredit tizimi

Loan / Loan Calculator

Kredit kalkulyator

HOME

LOAN

BORROWER

PAYMENTS

LOGOUT

Kredi miqdori:

To'lov oylari:

Kredit turini tanlang:

2.5% Interest

Kredit sanasi:

Submit

Copyright 2012. Northstar Solutions, Inc. All Rights Reserved.

3.9-rasm. Kredit kalkulyatori.

Kredit tizimi

Loan / Loan Types / View all

Kredit turlarini ko'rish

+ Yangi qo'hish

Nomi	Foiz	Mudati	Tahriflash	O'chirish
2.5% Interest	2.5%	Har 2 Weeks		

Copyright 2012. Northstar Solutions, Inc. All Rights Reserved.

3.10-rasm. Kredit turlari.

3.3 Kompyuterdan foydalanishda texnika xavfsizligi qoidalari

Elektr tokini fizika qonunlari bilan izoxlaydigan bo'lsak, u elektr zaryadlarining tartibli xarakati bo'lib, elektr toki paydo bo'lishi va doimo paydo bo'lib turishi uchun moddada erkin elektr zaryadlari, ularni tartibli xarakatga keltiruvchi elektr maydon va zanjir berk bo'lishi kerak. Sanoatda elektr energiyasidan keng ko'lamda foydalanish sababli elektr toki tasirida ro'y berish mumkin bo'lgan baxtsiz xodisalar va ulardan saqlanish masalalari muxim masalalar qatoriga kirib bormoqda. Elektr toki ta'sirining eng xavfli tomoni shundaki bu xavfni oldinroq sezish imkoniyati yo'q. Elektr toqining inson organizmiga ta'siri natijasida shikastlanish hosil qiladi. Uning oqibati tokning miqdori va uning harakat davomiyligi, kuchlanish kattaligi, inson tanasining elektr qarshiligi va organizmning individual xossalari orqali o'tish yo'li va chastotasiga bog'liq. Elektr tokining inson organizmiga ta'siri turli fiziologik reaksiyalar ko'rinishida issiqlik (kuyish, qon tomirlari nerv va xujayralarning qizishi sifatida), mexanik (to'qimalarning yorilishi), elektrolitik (qon tarkibidagi yoki xujayralar tarkibidagi tuzlarning parchalanishi natijasida qonning fizik va kimyoviy xususiyatlarini o'zgarishi), biologik (inson organizmidagi tirik xujayralar muskullarning keskin qisqarishi natijasida to'lqinlanadi, yurak falajini keltirib chiqib, bu asosan organizmdagi bioelektrik jarayonlarning buzilishi natijasida ro'y beradi) bo'lishi mumkin.

Elektr xavfsizligi – kishilarni elektr toki, elektr yoyi, elektromagnit maydonining zararli va xavfli ta'siridan muhofaza qilishni ta'minlaydigan tashkiliy va texnik chora-tadbirlar sistemasi. Elektrdan shikastlanish ichki (elektr toki urganda yurak, nafas olish yo'llari, lat eyish boshqalar) va tashqi (kuyish, teri elektrometalizatsiyasi, elektr chandiqlar) shikastlanishlarga bo'linadi. Elektr tokidan jarohatlanish natijasida insonning individual xususiyatlariga sezilarli darajada bog'liq bo'ladi. Masalan, bir xil miqdordagi tok ikki kishidan o'tganda birinchisida kuchsiz sezgi uyg'otsa, ikkinchi kishining muskullarini qisqarishiga olib kelishi mumkin. Kishiga ta'sir etuvchi tok qiymati insonning jismoniy va ruhiy holatiga bog'liq holda o'zgaradi. Insonni mast holatida bo'lishi, uning

organizmini elektrga qarshiligini kamaytiradi va shunga ko'ra uning jarohatlanishi xavfini ko'paytiradi. Yurak, o'pka, asab kasalliklari bilan xastalangan insonlar uchun tok xavfli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun elektr qurilmalarida ishlashga tibbiy ko'rikdan o'tgan va maxsus ma'lumotli kishilarga ruxsat etiladi.

Baxtsiz hodisalar tahlili shuni ko'rsatdiki, elektrjarohatlarning aksariyati kuchlanish ostidagi elektr qurilmalarning himoyalannmagan qismlariga tasodifan tegib ketishi natijasida sodir bo'ladi. Elektr qurilmadan foydalanilganda va atrof ishlab chiqarish muhitiga qarab (50 - 60 Gs) sanoat chastotali o'zgaruvchan tokning 3 ta xavfsiz kuchlanishi o'rnatilgan: Yuqori xavfsiz binolarda – 65 V. Yuqori xavfli binolarda – 36 V. O'ta xavfli binolarda – 12 V.

Ko'pincha 1000 V gacha kuchlanishli elektr qurilma bilan ish qiluvchi xodimlarning elektrotok bilan shikastlanish holatlari yuz beradi negaki ular bunday kuchlanishni xavfsiz deb hisoblab, himoya vositalaridan asossiz foydalanishadi. U dan 36 V gachani nisbatan xavfsiz kuchlanish deb hisoblash qabul qilingan.

$U = 36$ dan 60 V gacha kuyish va teridan og'riqli qo'zg'atishini chaqiradi.

$U = 60$ dan 100 V gacha jiddiy xavf chegarasi hisoblanadi va katta kuyishlar va nafas hamda yurak falajini hosil qiladi.

100 V dan yuqori kuchlanishli elektrotok inson hayoti uchun xavfli hisoblanadi.

Tok ta'siriga tushib qolish sabablari

Elektr toki ta'siridan jaroxatlanish sabablari quyidagilar:

1. kuchlanish ostida bulgan elektr tarmoklari yoki elektr utkazgichlarga tegib ketish yoki xavf tugdiruvchi masofaga yaqinlashish.

2. elektr qurilmalari asbob uskunalarining ustki metall korpuslari va qopqoqlarida elektr o'tkazgichlarning muxofaza qobiqlarini shikastlanishi natijasida elektr kuchlanish xosil bo'lishi.

3. elektr tokini o'chirib remont ishlarini bajarayotgan vaqtda tasodifan elektr tokini ulab yuborish.

4. yer yuzasiga uzilib tushgan elektr o'tkazgichni yer yuzasi bo'ylab elektr tokini tarqatayotgan tok potentsiallari ayirmasi xosil bo'lgan zonaga bilmay kirib qolish natijasida qadam kuchlanishlar ta'siriga tushib qolish.

5. izolyatsiyasi ishdan chiqqan o'tkazgichlar yoki ochiq tok uzatish qismlarga tekkanda, yoy orqali elektr toki ta'siridan jaroxatlanish mumkin.

Elektr qurilmalarida qo'llaniladigan muxofaza vositalari

Elektr jixozlari bilan ishlaganda xavfsizlik turli texnik va tashkiliy choralar bilan ta'minlanadi. Elektr tokdan ximoyalanishning texnik vositalari jamoa va shaxsiyga bo'linadi. Asosiy jamoa usullari: tok o'tkazuvchi qismlar izolyatsiyasi va uni doimiy nazorati; to'siq vositalari o'rnatish; ogohlantiruvchi signalizatsiya va blokirovka qurilmalari; xavfsizlik belgilari va ogohlantiruvchi plakatlardan foydalanish; kamroq kuchlanishdan foydalanish; erga ulash, nollashtirish, muxofazalovchi o'chirish.

Elektr tokidan jaroxatlanishning oldini olishga karatilgan asosiy chora - tadbirlar quyidagilardir:

1) kuchlanish ostida bo'lgan utkazgichlarni qo'l yetmaydigan qilib bajarish

2) elektr tarmoqlarini ayrim joylashtirish

3) elektr qurilmalari korpusida elektr tokining xosil bo'lishiga qarshi chora tadbirlar belgilash.

a) kam kuchlanishga ega bo'lgan elektr manbalaridan foydalanish; b) ikki qavatli muhofaza qobiqlari bilan ta'minlash;

v) potentsiallarni tenglashtirish;

g) yerga ulab muhofazalash;

d) nol simiga ulab muhofazalash;

e) muhofaza o'chirish qurilmalari.

4) Maxsus elektr muxofazalash sistemalaridan foydalanish

5) Elektr qurilmalarini xavfsiz ishlatishni tashkiliy chora -tadbirlarini qo'llash.

Kuchlanish ostida bo'lgan elektr o'tkazgichlarini qo'l yetmaydigan qilib bajarishda tok o'tkazgichlarini muhofaza qobiqlari bilan ta'minlash, ularni bo'y yetmaydigan balandliklarga o'rnatish, shuningdek o'tkazgichlarni to'siq vositalari bilan ta'minlash kerak. Elektr tarmoqlarini ayrim joylashtirish deganda elektr tarmoqlarini o'zaro transformator yordamida tarmoqlarga bo'lib yuborish tushuniladi. Buning natijasida ajratilgan tarmoqlar katta muhofaza izolyatsiyasi qarshiligiga ega bo'ladi, shuning uchun o'tkazgichlarning yerga nisbatan sig'imi kichkina bo'lganligi xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Yerga ulash qurilmalarini hisoblash

Har qanday elektr qurilmasini, agar uning metall korpuslarida elektr kuchlanishi hosil bo'lishi xavfi bo'lsa, qaysi joyda va qanday binoda ishlatilishidan qat'iy nazar, uning korpusini yerga ulab qo'yiladi va bu elektr ustanovkalarini yerga ulab muhofaza qilish deb ataladi. Yerga ulab muhofaza qilishning asosiy mohiyati ishlatilayotgan elektr asboblarning metall korpuslarida elektr kuchlanishi paydo bo'lsa uni yerga o'tkazib yuborishdan iborat. Elektr qurilmalarni yerga ulab muhofaza qilishning asosiy xususiyati, qurilma korpusiga o'tib ketgan kuchlanishni xavfsiz kuchlanish darajasiga tushirish, shuningdek, yerga ulangan joy atrofida potensiallar ayirmasi hosil bo'lmasligini ta'minlashdan iborat. Nollashtirish – bu uskunani kuchlanish ostida qolishi mumkin bo'lgan tok o'tkazmaydigan qismini nolli o'tkazgich bilan oldindan elektrik biriktirish hisoblanadi. Bunga qo'shimcha ravishda nolli o'tkazgich holati haqida signal beruvchi qurilmani jihozlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Nolga ulab muhofaza qilishning vazifasi yerga ulab muhofaza qilish bilan bir xil, yani elektr asbobi korpusiga oqib o'tib ketgan kuchlanishni zararsizlantirishdan iborat. Nolga ulab muhofaza qilishning ishlash prinsipini korpusga o'tib ketgan elektr tokini nol simi bilan ulash hisobiga qisqa to'qinish vujudga keltirish bilan, elektr qurilmasiga kelayotgan tok kuchining ortib ketishiga erishiladi va buning natijasida elektr qurilmasini muhofaza qilish uchun o'rnatilgan saqlovchi eruvchi qurilmani yoki saqlovchi avtomatni o'chirish bilan elektr qurilmasiga kelayotgan elektr tokini uzib qo'yiladi. Bunday vazifani bajaruvchi, saqlovchi, eruvchi qurilmalar yoki

avtomatlar oldindan elektr qurilmasidagi elektr tokining ma'lum miqdorda oshishiga mo'ljallab o'rnatib qo'yiladi.

Muxofazalovchi o'chirish qurilmasi

Agar elektr kurilmasi korpusida inson xayoti uchun xavfli kuchlanish xosil bo'lib qolsa, uni tezda o'chirish imkoniyatini beradigan qurilmalarga muxofazalovchi o'chirish qurilmalari deyiladi. Muxofazalovchi o'chirish qurilmasi, xavf xosil qilgan elektr asbobini 0,2 sekund dan oshmagan vaqt davomida o'chirish imkoniyatini berishi kerak. Muxofazalovchi o'chirish asbobi bir qancha qismlardan tashkil topgan bo'lib. Asosan elektr sistemasida biror bir parametrning o'zgarishini sezib, elektr sistemasiga berilayotgan tokni avtomatik uzuvchi qurilmaga signal beradi. Bu elementlarning asosiysi qabul qiluvchi qurilma bo'lib, u elektr sistemasidagi parametr o'zgarishlarni qabul qiladi, agar kelayotgan signal kuchsiz bo'lgan xolda uni kuchaytiruvchi qurilma o'rnatiladi, shuningdek bu sistemaning to'g'ri ishlayotganligini tekshirib turuvchi nazorat asboblari, xamda signal lampalari o'rnatilishi mumkin. Muxofazalovchi o'chirish qurilmasi yerga ulash va nollashtirish har xil sabablarga (faza korpusga tutashganga yerga ulash va nollashtirish nosoz bo'lganda, izolyatsiyalar qarshiligi ruxsat etilgan normadan kam bo'lgan xollarda) ko'ra inson xavfsizligini ta'minlay olmaganda ishlatiladi. Harakatlanadigan elektr qurilmalarida qo'l jihozlaridan foydalanilganda himoya ajratkichlarni qo'llash eng maqsadga muvofiqdir. Elektr qurilmalarda qo'llaniladigan shaxsiy himoya vositalari mavjud elektr qurilmalarda ishlarning xavfsiz va yuqori maxsuldor sharoitlari ta'minlash uchun elektr himoya vositalaridan tashqari turli noelektrotexnik himoya vositalaridan foydalaniladi.

1. himoya ko'zoynaklari
2. kaskalar
3. qo'lkoplar
4. protivogazlar
5. balandlikda ishlar uchun – saqllovchi belbog'lar
6. sug'urta dorilari
7. montyorlik qo'ltirnoqlar

8. qo'yma va osma zinalar (narvon)
9. stremyanka narvonlar va boshqa.

Izolyatsiyali shtanga – ishchi kuchlanishida turlar elektr qurilma qismlarini tegish bo'lgan izolyatsiyali materialdan tayyorlangan sterjen. Shtangalar barcha kuchlanishli qurilmalarda qo'llaniladi. Dielektrik qo'lqoplar, kalishlar va bo'tiklar, gilamchalar yuqori elektrik mustahkamlik va yaxshi elastik egiluvchanlikka ega dielektrik maxsus rezinadan tayyorlanib, asosiy vositalar yordamida bajariladigan operatsiyalarda qo'shimcha himoya vositasi sifatida qo'llaniladi.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki ushbu bitiruv malakaviy ishi orqali qo`ygan masalalar bajarildi yani:

- ✓ Web- texnologiyalar asosida ishlatiladigan dasturiy vositalar va dasturlash tillar, ya'ni HTML5, CSS3 va PHP, Yii framework texnologiyalari va MySQL ma'lumotlar bazasi o'rganildi.
- ✓ Web-saytni yaratish jarayonlari, bosqichlarini va texnologiyalari bilan tanishildi.
- ✓ Tahlil qilingan ma'lumotlar asosida web texnologiyaga asoslangan arxetekturasi ishlab chiqildi.
- ✓ MySQL yordamoda tizim ma'lumotlar bazasini ishlab chiqildi.
- ✓ O'rganilgan va tahlil qilingan bilimlar asosida tizim dasturiy kodi php,javaScript dastulash tilari va Yii framework texnologiyasi yordamida yozib chiqildi.
- ✓ Axborot tizimidan foydalanish bo'yicha administrator, foydalanivchi uchun qo'llanma yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T: O'zbekiston, 1992 yil.
2. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonuni 25.04.1996 yil.
3. "Bank siri to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonuni. 30.08.2003 yil. №530-11
4. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy Banki to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonuni 25.12.1995 y. №154-1
5. T. Konolli, K. Begg "Базы данных: проектирование, реализация и сопровождение" Dialektika 2000;
6. Лаура Томсон "Разработка Веб-приложений на PHP и MySQL". Пер. с англ./Лаура Томсон, Люк Веллинг. -2-е изд., испр. - СПб: ООО "ДиаСофтЮП", 2003.
7. S.V.Nazarova "Компьютерные технологии обработки информации", /Под редакцией / М. : Финансы и статистика, 1995 у

Internet saytlari

8. www.referat.uz
9. www.gao.gov
10. www.mf.uz -O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi sayti.
11. www.finansy.ru -Finansy jurnalining sayti.
12. www.Stat.uz
13. www.uza.uz